

Dostojanstvo ljudske osobe

Puljić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:712052>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU

**DOSTOJANSTVO OSOBE
KROZ PRIZMU KRŠĆANSKOG PERSONALIZMA**

Diplomski rad

Mentor:

Izv. prof. dr. sc. Suzana Vuletić

Studentica:

Ana Puljić

Đakovo, 2018.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
<i>Sažetak</i>	2
<i>Summary</i>	3
UVOD	4
1. Ljudsko dostojanstvo	5
1.1. Etimološko određenje i shvaćanje pojma "dostojanstvo"	5
1.2. Povijesne paradigme i tumačenje ljudskog dostojanstva	7
1.2.1. <i>Grčko poimanje dostojanstva</i>	7
1.2.2. <i>Rimsko poimanje dostojanstva</i>	8
1.2.3. <i>Od prvih stoljeća kršćanstva do srednjovjekovne i novovjekovne misli</i>	9
1.3. Poimanje dostojanstva u kasnijim filozofskim i bioetičkim impostacijama	12
1.3.1. <i>Kantovo poimanje dostojanstva</i>	13
1.3.2. <i>Tumačenje dostojanstva ljudske osobe kroz funkcionalističko poimanje</i>	16
1.4. Ljudska prava i dostojanstvo osobe	18
2. Dostojanstvo ljudske osobe kroz prizmu kršćanskog personalizma	26
2.1. Biblijsko tumačenje	26
2.1.1. <i>Stari zavjet</i>	27
2.1.2. <i>Novi zavjet</i>	31
2.2. Svetost i "bogoličnost" kao temelj dostojanstva i ontološke vrijednosti osobe	33
2.3. Kršćanski personalizam	35
2.4. Dostojanstvo osobe kroz prizmu kršćanskog morala	38
2.5. Dostojanstvo ljudske osobe u dokumentima Crkve	41
ZAKLJUČAK	57
BIBLIOGRAFIJA	59

Sažetak

Dostojanstvo ljudske osobe kroz prizmu kršćanskog personalizma

Pojam "dostojanstvo" potječe od latinske riječi "dignitas" što označava da nešto valja zaslužiti (respekt, poštovanje) te tako podrazumijeva kvalitete koje nekoga čine dostojnim, što indirektno implicira postojanje uvjeta dostojanstva.

U antici je ovaj pojam bio ponajviše vezan uz političko i socijalno razumijevanje, uz pojmove "ugled", "važnost", "prestizh".

Odmak od ovakvog poimanja, čini kršćansko shvaćanje, koji izvor dostojanstva crpi iz personalističke antropologije utjelovljenog Krista i stvorenosti na sliku Božju. Tvrdnja da je čovjek stvoren kao "Imago Dei" (Post 1, 26-27) ima općenito značenje, jer se odnosi jednako na svaku ljudsku osobu. "On je slika Boga nevidljivoga, prvorodenac svakog stvorenja." (Kol 1,15). Dakle, ljudi stvoreni na sliku Božju su pozvani da postanu slika Krista. Upravo zato, dostojanstvo čovjeka, kršćanstvo posebno temelji na činjenici utjelovljenja i otkupljenja u Isusu Kristu.

Tako se predočena čovjekova bogoličnost ocrta posebno na moralno-bioetičkom području. Kristova se refleksija u čovjekovom odrazu postavlja kao uzor i ideal poštovanja, ne samo kršćanima nego svakom čovjeku, jer svakom je dano dostojanstvo, koje zahtjeva da se s njime ispravno postupa, nadasve odgovorno i primjereno.

Ključne riječi: ljudska osoba, dostojanstvo, antika, kršćanstvo, "slika Božja"

Summary

Dignity of human being through the prism of Christian personalism

The term "dignity" comes from latin word "dignitas" which means that something must be earned (respect, esteem) and thus implies the qualities that make someone worthy, which indirectly implies the existence of a condition of dignity.

In ancient times, this term was mostly related to political and social understanding, and also with other terms like "reputation", "importance", "prestige".

A distance from this understanding is made up with Christianity, which derives the source of dignity from the personalistic anthropology of the embodied Christ and creation "in the Gods image". The claim that man is created as "Imago Dei" (Genesis 1,26-27) has a general meaning because it applies equally to every human person. "He is the image of God the invisible, the firstborn to every creature" (Colossians 1,15). So, people created in the image of God, in the New Testament are called to become an image of Christ. For Christianity that is why human dignity is based on the fact of the embodiment and redemption in Jesus Christ.

Thus the human resemblance to God extends especially in the moral and bioethical domain. Christ's reflection is set as a model and ideal, not only to Christians, but to every human being, because, for every one is given the dignity that demands to be treated with it, above all, responsibly and appropriately.

Key words: human person, dignity, antique, Christianity, "the image of God"

UVOD

Tijekom povijesti, kako nekada tako i sada, čovjek se pita i razmišlja o "*čovjeku*", njegovu nastanku, njegovom položaju u stvorenom svijetu, njegovoj "*veličini*", dostojanstvu, ulozi, prolaznosti zemaljskog života, ali i o besmrtnosti njegove duše. Kompleksnost ovih pitanja očituje se u činjenici da današnji čovjek još uvijek traga za odgovorima. No, jedno ostaje sigurno. Misao o čovjekovoj originalnosti koja se očituje u jedinstvu materijalnog i duhovnog načela što će omogućiti bitno razlikovanje osobe od ostalih bića u stvorenom svijetu. Kao jedinstvo ta dva načela, svaka osoba je neponovljiva, sa svojom jedinstvenošću, vrijednošću i dostojanstvom.

Već je Boetije definirao osobu kao "*individualnu supstanciju koja posjeduje razum*". Upravo racionalnost, kao specifična odrednica osobe, omogućuje čovjeku spoznaju objektivne stvarnosti, svega onoga što postoji, onoga što jest pa tako i spoznaju samoga sebe. U toj spoznaji i istraživanju čovjek je tijekom povijesti trajno i nezaustavljivo napredovao. Dok se s jedne strane divimo tom veličanstvenom napretku, s druge nas pak strane on zabrinjava. Posebno suvremeno doba koje je obilježeno napretkom prirodnih znanosti koje čovjeka promatraju partikularno, što može dovesti do neslućenih posljedica i ugrožavanja čovjekova položaja. Kako bi ga se zaštitilo, pitanje dostojanstva ljudske osobe nameće se kao krucijalno.

Cilj ovoga rada je prikazati povijesni presjek misli koja tumači u čemu se krije i koji je temelj čovjekova dostojanstva? Zato će se u ovome diplomskom radu najprije krenuti od etimologije riječi kroz povijesni presjek. Kako se čovjekova misao mijenjala, tako je do promjene došlo i u samome značenju riječi "dostojanstvo". Dok je za stare Grke i Rimljane dostojanstvo "pojam ranga" koji je uvjetovan određenim društvenim statusom, kršćanstvo donosi novinu i govori o "univerzalnosti", to jest, dostojanstvu koje pripada svima s jednakošću. Iako će broje civilizacije prihvatiti upravo tu kršćansku koncepciju shvaćanja, ideju univerzalnosti, u praksi će njezina primjena ostati problemom. Tomu svjedoče brojna zlodjela tijekom povijesti koja su učinjena na štetu čovjeka i ne-poštivanja njegova dostojanstva. Upravo to će i dovesti do sve veće svijesti o potrebi stvaranja pravnih regulativa i moralno-bioetičkih normi koje će služiti očuvanju života dostojnog življenja.

Ne umanjujući doprinos filozofije te drugih znanstvenih disciplina, pa ni doprinos velikih međunarodnih institucija i organizacija, naglasak ćemo staviti na kršćanstvo i Katoličku Crkvu u njezinom neumornom zalaganju za promicanje dostojanstva svakoga čovjeka.

1. Ljudsko dostojanstvo

Kada govorimo o ljudskom dostojanstvu, tada prvo valja odgovoriti na pitanje što je ono i na čemu se temelji? Što je to što čovjeku daje dostojanstvo koje on sebi trajno pripisuje? Kako bi što bolje shvatili i dali odgovor na ova pitanja koja nam se u suvremenom svijetu nameću kao krucijalna, krenut ćemo od njegovih izvora, etimologije, definicija te razvoja misli sve do danas.

1.1. Etimološko određenje i shvaćanje pojma "dostojanstvo"

"*Dostojanstvo*" je pojam koji pripada svima s jednakošću i univerzalnošću. Riječ potječe od latinske riječi "*dignitas*" koja u sebi označava da nešto valja zaslužiti (respekt, poštovanje). Taj latinski izraz podrazumijeva kvalitete koje nekoga čine dostojnim, što indirektno implicira postojanje uvjeta dostojanstva. U antici je ovaj pojam bio ponajviše vezan uz političko i socijalno razumijevanje, uz pojmove "*ugled*", "*važnost*", "*prestiz*". Ono je značilo ono odlikovanje i onu čast, što ih ljudi dodjeljuju ljudima. Dostojanstvo ulijeva poštovanje i zahtjeva priznavanje, što je više nego samo izvanjsko iskazivanje respekta.¹

Hrvatska riječ "*dostojnost*" dolazi od glagola "*dostojati*", u značenju biti dostojan, "*toliko da više ne treba*", tj. odgovarati određenoj mjeri. Dostojanstvo označava prikladnost nečega nečemu drugome, najčešće nečemu što je visoko vrednovano. Kada se kaže da je netko dostojan nekoga ili nečega, uvijek se ima u vidu kriterij njegove dostojanstvenosti.²

Poseban izvor ljudskog dostojanstva, kršćani crpe iz personalističke antropologije utjelovljenog Krista i stvorenosti na sliku Božju, zbog čega judeo-kršćansko gledište ljudima pridaje posebno mjesto u svojoj ontologiji.

Veliki moralni teolog, Toma Akvinski, čovjekovo dostojanstvo ne određuje striktno teološki, nego više filozofski, smatrajući da: čovjek je dostojanstven, jer je stvoren kao osoba, obdaren racionalnom naravi, koja je po sebi apsolutno vrijedna.³ Toma naime, polazi od dostojanstva slike. Slika znači sličnost, tj. čovjek posjeduje sličnost s Bogom, ali ta sličnost nije savršena, jer uključuje i ono što razlikuje sliku od onoga što predstavlja.

¹ Usp. H. OTTMANN, Dostojanstvo čovjeka. Pitanje o neupitnom priznatome pojmu, u: *Politička Misao* (1997.) 4., str. 33.-34.

² Usp. K. MIKIĆ, Dostojanstvo nedostojno razuma: analiza i kriterij teorijskog utemeljenja ljudskog dostojanstva, u: *JAH*R (2016.) 14., str. 310.

³ Usp. H. OTTMANN, Dostojanstvo čovjeka..., str. 34.

Među stvorenjima mogu biti samo one koje znaju i spoznaju, jer se mogu približiti Bogu u sličnosti. Stoga su samo intelektualna stvorenja na Božju sliku.⁴ No valja razjasniti da su ljudi osobe, jer posjeduju razumsku dušu koja je forma te kao takva daje dinamičko jedinstvo svim materijalnim dijelovima organizma, kao i različitim sposobnostima (vegetativna, animalna i razumska). Ta sposobnost duše, u različitim stupnjevima, daje se svakom pojedincu na početku njegove egzistencije. To je temelj naravnog dostojanstva. Dakle, nositelj dostojanstva je ljudska osoba, koja je duhovno biće utjelovljeno u tijelu. No, ljudsko dostojanstvo valja poštovati i onda kada osoba izgubi svoje intelektualne i volitativne sposobnosti i tjelesne izražajnosti zbog različitih poremećaja ili oboljenja. Prema tome, svaka osoba bez razlike, mora biti poštovana i onda kada naizgled gubi svoje dostojanstvo bilo ono fizičko ili moralno.⁵ Ovo dolazi do posebnog izražaja u određenim medicinsko-etičkim dilemama procjenjivanja vrijednosti življenja određenih osoba smanjene kliničke kvalitete života, što pojedinim liberalno-pragmatičkim kalkulacijama, mogu voditi do „opravdanih“ isključenja „života, bezvrijednih i/li nedostojanstvenih življenja“.

Zaključujemo kako je Toma dao klasičnu postavku kršćanske koncepcije, ali su nažalost njegove tvrdnje bile zanemarene u daljnjem razvoju katoličke teologije. To i jest jedan od razloga pojave laičke koncepcije dostojanstva što je započeo njemački filozof Immanuel Kant, koji je odbacio jedinstvenu i teološku koncepciju ljudskih bića, a stvorio onu dualističku koja je, barem što se tiče tijela, pod snažnim utjecajem mehanicizma. Suvremena ili laička koncepcija ljudskog dostojanstva niječe postojanje urođenog ljudskog dostojanstva koje pripada ljudskoj vrsti kao takvoj. Ona tvrdi da je egzistencijalno dostojanstvo povezano uz vršenje onih sposobnosti koje određuju ono što je vrijedno, kao i kako živjeti vlastiti život.⁶

Prvo univerzalno utemeljenja ljudskog dostojanstva nalazimo u *Francuskom Ustavu* iz 1789. godine koji svečano proglašava da se svi ljudi rađaju jednaki i slobodni. Uz dostojanstvo se spominju i neotuđiva ljudska prava.

Sve do danas, ta će dva pojma biti gotovo nerazdvojiva (bar u pravnom smislu).⁷

⁴ Usp. S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika, Scripta ad usum privatum*, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 2016./2017., str. 110.

⁵ *Isto*, str. 110-111.

⁶ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Teološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe, u: *Kačić* 41-43 (2009.-2011.), str. 1166.

⁷ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive*, Pergamena, Zagreb, 2014., str. 172.

Ako pogledamo pitanje dostojanstva u modernom dobu vidimo kako se ono snažno otvara poslije Drugog svjetskog rata i to ponajviše u pravnoj regulativi, počevši od OUN-a (*Povelja 1945.*, *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, 1948.) pa do *Ustava Savezne Republike Njemačke* (1949.), koji je zasigurno reakcija na zločine nacizma protiv ljudskog dostojanstva.⁸

Kroz prikazane povijesne etape razumijevanja pojma "*dostojanstvo*" vidljivo je, bilo ono priznato kao jednako svima ili ovisno o čovjekovoj "*časti*" i "*položaju*", ipak svjedočimo da se ono kroz povijest kršilo, što i jest jedan on razloga zašto se i danas pitamo posjeduje li svaki čovjek, u svakoj svojoj životnoj fazi, stanju, položaju jednako i neotuđivo dostojanstvo? Je li svaki nedostatak poštovanja zapravo povreda dostojanstva čovjeka? Brojna su bioetička i moralna pitanja i poteškoće glede uvažavanja i priznavanja neotuđivog dostojanstva ljudske osobe koje obuhvaća longitudinalno vrijeme od začeca pa sve do prirodne smrti.

Podrobnije ćemo se o shvaćanju dostojanstva upoznati u narednim tumačenjima kroz sljedeće obuhvaćene podnaslove.

1.2. Povijesne paradigme i tumačenje ljudskog dostojanstva

Ljudsko se dostojanstvo smatra nekakvim preduvjetom ne samo svih prava koja se svakom čovjeku moraju priznati i osigurati nego je ono i filozofsko-antropološka, kao i teološka datost koja mora pronaći svoje mjesto u svijetu. Kada se govori o ljudskim pravima mnogi se pozivaju na moral i načelo priznanja ljudskog dostojanstva. Dostojanstvo u tom kontekstu znači da se čovjek sam ne može procijeniti ali i da je izuzet samo čovjekovoj procjeni. Važno je, stoga, osigurati temelj toga dostojanstva.⁹ Gdje su ga pojedini filozofi, teolozi, sociolozi i pravници nastojali utemeljiti, uvidjet ćemo kroz naredne podnaslove.

1.2.1. Grčko poimanje dostojanstva

Filozofi su se uvijek pitali o čovjeku i njegovoj veličini te superiornosti nad drugim bićima. Upravo su u razumnosti, duši, nutarnjim zakonima... pokušali tražiti uporišta čovjekova dostojanstva.

Već je Heraklit istaknuo da je nemoguće dohvatiti granice ljudskog razuma i duše. Zatim će sofist Protagora, upravo na prethodnim premisama, postaviti čovjeka kao „mjerilo svih stvari“. Susljedno tomu, pojavljuje se ideja o postojanju određenih naravnih prava čije

⁸ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 173.

⁹ Usp. *Isto*, str. 166.

početke nalazimo u grčkim gradovima / državama i kod filozofa klasičnoga doba. Za Heraklita iz Efeza, koji se smatra jednim od prvih filozofa prirodnog prava, u čovjeku postoji neki nutarnji zakon koji uređuje međuljudske odnose. Slične ideje nalazimo i na primjer, u Sofoklovoj Antigoni koja govori da postoji vječni i nepromjenjivi zakoni, koji ne mogu izmijeniti pisani zakoni koje donosi vlast.¹⁰

Ipak, ideja da svaki čovjek posjeduje neokrnjivo dostojanstvo teško se probijala. Čini se kako klasični grčki svijet ne poznaje pojam dostojanstva ni približno onom današnjem shvaćanju, već ga je izjednačavao s vršenjem javne vlasti ili časti, tj. s ulogom koju je netko imao u društvu. Taj pojam nikako nije statičan, već je dinamičan, jer je dostojanstven onaj koji vrši vrjednija djela za druge.

Taj klasični, aristokratski smisao nikako nije imao duha jednakosti. Pojma jednakosti i dostojanstva svih u tom dobu još ne postoji.¹¹ Ni tako veliki filozofi Platon i Aristotel nisu smatrali sve ljude jednakima i jednako vrijednima. Aristotel je, primjerice, smatrao da su neki po svojoj prirodi određeni da budu robovi. Prema tome, čovjekovo se dostojanstvo određivalo njegovim društvenim položajem. Za njega postoje ljudi koji se smatraju dostojnima da naprave velike stvari, a postoje i oni koji su dostojni samo za male stvari.¹²

1.2.2. Rimsko poimanje dostojanstva

Još u 2. stoljeću prije Krista, rimski konzul Ciceron, ističe pojam pravednosti koja ima ulogu da svakome prizna njegov "*dignitas*" i sve ono što pripada tom dostojanstvu.

Ciceron naglašava da pravednost ima ulogu da svakome prizna njegovo dostojanstvo. Ono treba biti priznato u javnom, ali i privatnom okruženju iskazujući tako osobi čast i poštovanje.¹³ Nadalje, u rimskoj filozofiji nalazimo određene korelacije utemeljenja i izvorišta dostojanstva i u naravnom pravu. Rimski su filozofi stoici tvrdili da je pravo "*vještina dobroga i jednakoga*" (*ius est ars boni et aequi*), te da u pravu postoje tri temeljna načela: pošteno živjeti, drugome ne štetiti i svakome dati svoje.

Kod njih nalazimo lijepih izraza jednakosti i zajedništva ljudi na temelju dostojanstvenosti.

¹⁰ Usp. I. KOPREK, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 28.

¹¹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 166.

¹² Usp. I. MACAN, Temelj ljudskih prava u međunarodnim dokumentima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 81.

¹³ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 167-168.

Tako Seneca u, *Pismu Luciliusu*, kaže da smo mi svi udovi jednoga velikog tijela. Priroda nas je stvorila po krvi srodnima kad nas je rodila iz istog sjemena za isto određenje. A stoik Epiktet, veli kako su svi ljudi braća, jer imaju Boga za oca.¹⁴

Upravo je rimsko pravo doživljava svoj najveći domet kada je počelo poprimati značaj univerzalnog prava, koje će poslije prihvatiti gotovi svi civilizirani narodi.¹⁵

1.2.3. *Od prvih stoljeća kršćanstva do srednjovjekovne i novovjekovne misli*

Tijekom 1. i 2. stoljeća poslije Krista, Apostolski su se oci nadahnjivali na Biblijskim tekstovima kada su govorili o vrijednosti ljudskog života, dostojanstvu i pravima čovjeka.

Oci su isticali čovjekovu veličinu. *"Čovječe, promotri svoje kraljevsko dostojanstvo. Nebo nije stvoreno na sliku Božju, kao ti (...). Ništa od onoga što postoji ne može zadržati tvoju veličinu."*¹⁶ Naglašavajući kršćansku vrijednost, prvi su se kršćani razlikovali od ostalih naroda s kojim su živjeli, upravo po svojim visokim moralnim načelima.

*"Kršćani se ne razlikuju od ostalih ljudi ni područjem gdje stanuju, ni jezikom, ni načinom života. (...) Nisu pronašli taj način života nekim domišljanjem i nastojanjem radoznalih ljudi. Nisu zaštićeni ni ljudskim zakonom kao neki drugi. (...) Žene se kao i ostali i rađaju djecu, ali ne odbacuju još nerođene djece. Imaju zajednički stol, ali ne i postelju. U tijelu su, ali ne žive po tijelu. Provode život na zemlji, ali na nebu imaju domovinu. Pokoravaju se izglasanim zakonima, a načinom svoga života nadvisuju zakone."*¹⁷

Biblijski tekstovi o čovjekovu dostojanstvu nadahnjivali su patrističke teologe, među kojima je uz Augustina značajan i Bazilije Veliki (oko 330.-379.) koji će reći da višak hrane, odjeće ili obuće jednoga pripadaju onome tko u tome oskudijeva. Ovom, naizgled priprostem tvrdnjom Bazilije želi naglasiti da na teorijskoj razini, dostojanstvo čovjeka po svojoj naravnoj vrijednosti zahtijeva i konkretno ostvarenje urođenih (naravnih) prava o kojima će više govoriti Toma Akvinski.¹⁸

¹⁴ Usp. I. MACAN, Temelj ljudskih prava u međunarodnim dokumentima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 82.

¹⁵ Usp. I. KOPREK, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 28-29.

¹⁶ M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Biblioteka Službe Božje, Split, 2000., str. 48.

¹⁷ M. S. BEGIĆ, M. GOLUBOVIĆ, Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na život, u: *JAHN* (2017.) 15., str. 65.

¹⁸ Usp. T. JOZIĆ, *Na tragovima odgovornosti: etika u sjeni iskustva*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2000., str. 59.

Da je samo Bog jamstvo i mjera čovjekovog dostojanstva, bio je svjestan i Augustin. Stoga, koliko je Bog više prisutan u poimanju čovjeka, toliko i čovjek više vrijedi. Augustin će reći da smo bez Boga ništa, dok će Grgur Niški tu izreku još više zaoštriti: "*Ako zazirem od Boga, padam u ne-bitak, ali ako se Njemu vratim, jedinom uistinu Postojećem, ostajem u bivstvovanju*".¹⁹

Sveti Toma (1225.-1274.) najprije tvrdi da dostojanstvo označava nešto što je samo po sebi (*propter se ipsum*).²⁰ Čovjek je najsavršeniji u čitavoj prirodi, upravo po svojoj racionalnoj naravi, ali i stvorenosti na sliku i priliku Božju. Tu govorimo o naravnom dostojanstvu, koje pripada čovjeku zbog njegovih moći. To dostojanstvo čovjek nikada ne gubi. U tom kontekstu, Toma Akvinski najpreciznije donosi srednjovjekovni oblik prirodnog (naravnog) prava. Naime, Toma u svoj *Summi Theologiae* razlikuje četiri prava: vječno pravo, božansko, prirodno i ljudsko pravo. Kod vječnog prava imamo radikalni teocentrizam, sve dolazi i vraća se Bogu. Vječno pravo nije podložno nikakvom vanjskom cilju. No, ljudski razum nije sposoban u potpunosti shvatiti božanske zapovijedi, stoga je Bog dio Vječnoga prava čovjeku (Mojsiju) dao napismeno. Postoji i drugi način spoznaje, a to je putem prirodno prava, koje je sudjelovanje razumskih stvorenja u vječnom pravu. Čovjek je, kaže Toma, jedina razumna životinja koja može hvatati izvjesna zračenja vječnog prava. Time dolazimo do četvrtog područja, a to su ljudskog prava. Ljudski zakoni su pravedni ukoliko imaju po sudu savjesti obvezujuću snagu vječnog prava iz koje proizlaze. Zakoni su nepravedni na dva načina: ako su protiv onoga što je čestito, te ako su protiv božanskih prava.²¹

Temeljna učenja o naravnom pravu i o svim kasnijim izvedenicama prava čovjeka, koja će do kraja zaoštriti H. Grotius, teolozi i pravници su našli ne samo u ljudskoj naravi, nego prije svega u milosti kojom Bog štiti i uzdiže čovjeka. Grotius će svoje uvjerenje o nužnosti naravnog zakona dovesti do tvrdnje da naravni zakon ne bi izgubio na važnosti i kad Boga ne bi bilo. Time je želio naglasiti da naravni zakon obvezuje i one koji Boga ne poznaju ili ne priznaju.²² U svome djelu *De jure delli ac pacis*, razlikovao je više prirodno pravo od božanskoga i ljudskoga prava.

¹⁹ Usp. T. JOZIĆ, *Na tragovima odgovornosti: etika u sjeni iskustva*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2000., str. 49.

²⁰ S. VULETIĆ, L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika, Scripta ad usum privatam...*, str. 110.

²¹ Usp. V. Đ. DEGAN, Načela prirodnog prava u Francuskoj revoluciji, u: E. PUSIĆ (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 245.-246.

²² P. SUDAR, Ljudska osoba i ljudska prava u katoličkom učenju Srednjeg vijeka, tekst prema: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 208.

Mada je bio čuven teolog svoga vremena, njegova zamisao prirodnog prava ipak je bila u nekom smislu udaljena od Boga jer je prije svega bila zasnovana na razumu.²³ Grotius naime, razvija međunarodno pravo, pravo rata i mira te je tako u 18. stoljeću zavladao iluministički "*prirodno-pravni*", točnije "*pozitivističko-pravni*" sustav kome je ideal i konkretna nakana uvesti "*naravno*" a ne više "*vrhovno pravo*". Time je nastao prekid s učenjem Tome Akvinskog i skolastikom o "*naravnom pravu ili zakonu*" kao ostvarenju vječnoga Božjeg zakona u čovjeku. Htjelo se poći razumom i pravom svakoga čovjeka.²⁴

Osim Tome i njegova nauka o naravnom pravu i čovjeku kao jedinjoj "razumnoj životinji" istaknuo se i Giovanni Pico della Mirandola (1463.-1494.) koji u središte svoga promišljanja također stavlja čovjeka. Mirandola ističe čovjekov poseban položaj među svim drugim bićima stvorenim od Boga. Čovjek je prema njemu u rukama vlastite volje te on sebi sam određuje granice djelovanja. On je sam svoj prosuđivač i procjenjivač, on je univerzalan i u njemu se krije klica apsolutnoga. To sve čovjeku pruža veliko dostojanstvo, toliko veliko da može postati i zamka koja će ga srozati u dubine koja je upravo životinjska, ali se može i uzdići sve do božanskih visina. Upravo taj vrhunac doživljava se u Nietzscheovu uzdizanju čovjeka na nadčovječansku razinu, a to će ga, nažalost, više voditi u nihilističke nakane, nego što će ga obogaćivati.

Kasniji će filozofi isticati čovjekovo dostojanstvo kao temelj njegove sličnosti s Bogom. Veličat će čovjekov razum i misao koji ga izdižu iznad svakog drugog stvorenja. Takvu misao zastupali su Rene Descartes i Blaise Pascale.²⁵

Pascal, uspoređuje čovjeka s drvetom kako bi istaknuo njegovu moć i veličinu koja se krije u mogućnosti spoznaje. "*Veličina čovjeka velika je u tome što on sebe spoznaje bijednim. Drvo se ne spoznaje bijednim.*"²⁶

Zavidna razina koju je srednjovjekovna ali i novovjekovna misao o čovjekovu dostojanstvu i o ljudskim pravima dokučila nije, nažalost, zaživjela u pozitivnom zakonodavstvu koje je ravnalo društvenim strukturama, a kroz to i ljudskim životom. Priznata naravna sposobnost čovjeka, a napose jednakost svih ljudi, nije prerasla u dostatnu i priznatu pravnu sposobnost na civilno-pravnom području.

²³ Usp. V. Đ. DEGAN, Načela prirodnog prava u Francuskoj revoluciji, tekst prema: E. PUSIĆ (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 247.

²⁴ Usp. I. FUČEK, *Pravo pravda*, Verbum, Split, 2008., str. 21.-22.

²⁵ Usp. I. MACAN, Čovjek i njegovo dostojanstvo, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 83.

²⁶ B. PASCAL, *Misli*, Demetra, Zagreb, 2000., str. 255.

U namjeri da ne razbija već postojeće i društveno socijalne strukture izvana, nego da ih radije mijenja iznutra, Crkva je tolerirala ne samo ropstvo nego i ratove i druge oblike nijekanja dostojanstva i prava čovjeka, ali se nikada, barem na deklarativnom planu, nije odrekla ideala o dostojanstvu čovjeka i njegovih prava, na koje je neumorno pozivala.²⁷

1.3. Poimanje dostojanstva u kasnijim filozofskim i bioetičkim impostacijama

Gledano filozofskim očima, ljudski život je najveći misterij, nešto što se istovremeno posjeduje, ali s čime se nikada ne dominira niti izjednačuje. Čovjek je naprosto njegov život, a to nije samo njegov razum, razumnost, njegova samosvijest. To nije ni samo njegova tjelesnost, niti osjećajnost, niti emotivnost. Čovjek je u takvom shvaćanju jedinstvena osobna čitavost, i to zahvaljujući svojoj posebnoj kvaliteti – onome što ga čini različitim od svih i svega drugoga. To je njegova posebna i nikada izrečena i dorečena cijena, što je nazivamo *dostojanstvom*, upravo, jer ona natkriljuje čovjeka u njegovoj čitavosti. Život je unutar, ali i iznad razuma, unutar i iznad osjetila i emocija, unutar i iznad krhkosti egzistencije, unutar i iznad same ljepote i bogatstva bitka. Život nikako nije samo biološki, kemijski i fizički. On u sebi ima i nešto više, nešto transcendentalno.²⁸

Šetnjom smo kroz povijest pojma dostojanstva vidjeli stoičke i kršćanske, humanističke i prosvjetiteljske te druge odrednice čovjekova dostojanstva i one se ne čine uopće tako različitim. Stalno se iznova navode um, moralnost, mišljenje ili poseban položaj koji je Bog u stvaranju dao čovjeku, kao razlog čovjekova dostojanstva.

Tako je Savezni ustavni sud Njemačke čak izrekao da je moguće osloniti se na samo jednu od ovih odredbi.²⁹

Henning Ottmann mišljenja je kako bi traženje smisla i obrazloženja ljudskog dostojanstva na konsenzualan način, svodeći ga samo na jednu odrednicu (npr. Kantovu), bilo suvišno, jer je suglasnost u različitim definicijama samo površinska.

Krajnje je upitno može se li pomoću kantovske pojmovnosti (vrijednost, svrha po sebi) obuhvatiti "*neekvivalentnost*" dostojanstva koju sam Kant traži. Upravo je Kantova misao vrh prosvjetiteljski autonomističkoga razumijevanja, ali ta misao nailazi na poteškoću ako ju se želi učiniti jednim razumijevanjem ljudskog dostojanstva.

²⁷ P. SUDAR, Ljudska osoba i ljudska prava u katoličkom učenju Srednjeg vijeka, u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 210.-211.

²⁸ Usp. T. MATULIĆ, *Bioetički izazovi kloniranja čovjeka*, Glas Koncila, Zagreb, 2006., str. 45.

²⁹ H. OTTMANN, *Dostojanstvo čovjeka. Pitanje o neupitnom priznatomu pojmu...*, str. 35.

Ako dostojanstvo čovjeka postaje ovisno o njegovoj autonomiji, tada je neizbježna posljedica da to dostojanstvo ne može pripadati ni svim ljudima, niti svim ljudima na jednak način.

Ipak, Ottmann nastavlja kako ne može posve odbaciti povezanost "*dostojanstvo čovjeka*" s rangom. On bi pri tome izgubio svoj smisao, postao bi jednoznačan sa svim onim što čovjek jest i što čini. Tada govorimo o tri moguće opasnosti. Prva je opasnost specijecizam³⁰, zatim opasnost prenošenja sadržaja koje razvodnjava smisao, naime da se ništa što je ljudsko ne može isključiti iz pojma i na kraju opasnost da je dostojanstvo ovisno o određenim postignućima koje jedni ljudi postižu, ali drugi ne.³¹

H. Ottmann savršeno pokazuje jednostavnost ali i problematiku definiranja i shvaćanja ljudskog dostojanstva. Jednostavnost koja je vidljiva u zajedničkoj niti vodilji onih koji su govorili o dostojanstvu, a problematika u definiranju, stavljanju u okvir onoga što je čovjeku tako blisko, a opet tako i daleko.

Ovaj kratki prikaz ukazuje na ono što je davno primijetio Descartes, ali i sv. Augustin - "*dostojanstvo*" je činjenica dana s ljudskom naravi koja je istodobno neobjašnjiva i koja postavlja granicu znanstvenomu dosegu i svakomu pojašnjavajućem ulaženju u tajnu ljudskog postojanja.³²

U narednom ćemo se podnaslovu pobliže približiti Kasntovom upšorištu dostojanstva.

1.3.1. Kantovo poimanje dostojanstva

U svojoj filozofiji, kada govori o čovjeku, Immanuel Kant koristi tri pojma: pojam (univerzalnog) moralnog zakona, pojam dostojanstva te pojam autonomije. Naime, kod Kanta pronalazimo prvi sustavni sklop utemeljenja i opravdanja ljudskog dostojanstva. Za njega je dostojanstvo "*neka vrijednost koja nema cijene, koja nema ekvivalenta kojim bi se objekt cjenidbe mogao zamijeniti*". Kao što je vidljivo, Kant dostojanstvo definira kao vrijednost koja se ne može usporediti niti s jednom drugim vrijednošću.³³

³⁰ Dostojanstvo čovjeka, koje leži u njegovu rangu, u specifičnoj čovjekovoj biti, može se shvatiti specijecistički. "Specijecizam" je pojam koji je stvorio filozof Singer za preferiranje jedne vrste na račun druge, ovdje čovjeka na račun drugih živih bića

³¹ Usp. H. OTTMANN, Dostojanstvo čovjeka. Pitanje o neupitnom priznatomu pojmu..., str. 36-37.

³² Usp. E. SCHOCKENHOFF, Koliko je nedodirljivo ljudsko dostojanstvo? Veza između ljudskog dostojanstva. Osobe i naravi na području bioetike, u: *Bogolšovska Smotra* 77 (2017.) 1., str. 8.

³³ Usp. I. ETEROVIĆ, *Kant i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2017., str. 101.-129.

Biće s dostojanstvom ne posjeduje samo relativnu, npr. tržišnu, vrijednost nego unutrašnju vrijednost. Cijena se može platiti, nečim drugim zamijeniti, ali dostojanstvo je neplativo. U tom smislu on razlikuje ono što ima cijenu od onoga što ima dostojanstvo.³⁴

U *Utemeljenju metafizike čudoređa* čitamo: "*Što je naprotiv uzvišeno iznad svake cijene, dakle što ne dopušta ekvivalenta, to ima dostojanstvo.*"³⁵ Pojam uzvišenosti postaje mnogo jasniji u kontekstu svetosti, odnosno, kada Kant govori o pojmu moralnog zakona. Kant govori o svetosti moralnog zakona u *Kritici praktičnog uma*: "*Moralni je zakon naime za volju najsavršenijeg bića zakon svetosti, ali za volju svakog konačnog bića zakon dužnosti, moralnog primoravanja i njezina određivanja pomoću štovanja tog zakona i iz strahopoštovanja prema njegovoj dužnosti.*"³⁶

Immanuel Kant pravi zaokret od pukog metafizičkog značenja dostojanstva prema bitno etičkom značenju. Čovjekovo se dostojanstvo ističe u moralnosti, jer

"Moralnost je dakle uvjet pod kojim umno biće jedino može biti svrha sama po sebi, jer je samo s pomoću moralnosti moguće da netko bude zakonodavan član u carstvu svrha. Tako je čudorednost i čovječnost, ukoliko je ovo potonje sposobno za prvu, ono što jedino ima dostojanstva."³⁷

Za njega čovjek i uopće svako umno biće egzistira kao svrha sama o sebi, ne samo kao sredstvo za proizvoljnu upotrebu (...), nego se svagda mora smatrati ujedno kao svrha u svim svojim djelovanjima. Svaki je čovjek prema tome prožet jednakim dostojanstvom zbog svoje inteligibilne naravi koja mu omogućuje da svoj um koristi praktično, tj. da postupa čudoredno, određujući svoju čistu dobru volju samom općom formom zakonitosti.

Takva se zakonitost naziva kategorički imperativ.³⁸ Kategorički imperativ kaže što moraš učiniti neovisno o bilo kojoj svrsi koju bi mogao imati. Drugim riječima, moralni je imperativ kategorički, jer njegova funkcija nije pružiti nam savjet za postizanje neke naše prethodno postavljene svrhe koja se temelji na tome što želimo, već nam umjesto toga zapovijeda da djelujemo bez obzira na svoje želje i kontingentne svrhe.

Ukratko rečeno, Kant argumentira da ljudska bića, budući da su racionalna upravljaju sama sobom i kao takva trebaju biti vođena moralnim zakonom.

³⁴ Usp. I. MACAN, Čovjek i njegovo dostojanstvo, razmišljanje o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 70.

³⁵ I. KANT, *Utemeljenje metafizike čudoređa*, KruZak, Zagreb, 2016., str. 171.

³⁶ Usp. I. ETEROVIĆ, *Kant i bioetika...*, str. 101, 129,

³⁷ I. KANT, *Utemeljenje metafizike čudoređa...*, str. 171.-172.

³⁸ Usp. K. MIKIĆ, Dostojanstvo nedostojno razuma: analiza i kritika teorijskog utemeljenja ljudskog dostojanstva, u: *JAHR* (2016.) 14., str. 311.

Jedina forma takvog zakona može biti dana u onoj kategoričkom imperativa. Takav imperativ artikulira i izražava univerzalno važeći moralni zakon, na temelju kojega, kao umna bića, trebamo djelovati. Kant navodi tri formule kategoričkog imperativa, iako kaže da se radi o trima formulacijama jedinstvenog moralnog zakona, ali se razlikuju na način na koji je zakon prezentiran djelatniku.

Drugu ćemo formulu posebno istaknuti. To je formula ljudskosti kao svrhe po sebi, a kaže: djeluj tako, da ljudskost kako u tvojoj osobi, tako i u osobi svakog drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikada samo kao sredstvo.³⁹ Već smo istaknuli kako je za Kanta jedini izvor moraliteta (ćudoređa) umno biće koje svojom sposobnošću može otkriti kategorički imperativ kao "najviši princip moralnosti". Znači, kod njega nema nekog "transcedentnog izvora", nego je taj izvor "transcedentna narav". Čovjek i uopće svako umno biće egzistira kao svrha sama o sebi, ne samo kao sredstvo za proizvodnju uporabu za ovu ili onu volju, nego se svagda mora smatrati ujedno kao svrha u svim svojim djelovanjima, bilo da su upravljena na njega samoga ili na druga umna bića. To čovjeku daje mogućnost da kao umno biće bude svjestan zakonodavstva vlastitog uma, a ujedno i podložan njemu, koji volji propisuje opći zakon za djelovanje i ponašanje. Stoga, sada postaje jasna uloga dostojanstva u formuli koju smo gore naveli. Naime, ona je temelj na kojem počiva naputak nekorištenja čovjeka isključivo kao sredstva za postizanje ciljeva, odnosno upozorava da čovjeka treba uvijek uzimati ujedno i kao svrhu po sebi, odnosno kao vrijednost koja se temelji na samoj činjenici da kao ljudsko biće (uzeto kao umno biće) posjeduje dostojanstvo.⁴⁰

Kada govori o prosvjetiteljstvu u svom programatskom spisu, *Što je prosvjetiteljstvo*, Kant će reći da je ono čovjekov izlaz iz nesposobnosti da se služi vlastitim razumom, tj. izlaz iz nesamostalnosti koju je sam skrivio. Tu se Kant opredijelio za prosvjetiteljski ideal samosvjesnog subjekta koji se pouzda samo u svoj razum. Njegov je moral završio s jedne strane kao apstraktna dužnost, a s druge, kao nekontrolirani slučaj. Iz kršćanske perspektive, dostojanstvo je izvan čovjekove moći i slobode ali i izvan nekontroliranog slučaja. Ono je tu bez obzira na okolnosti u kojima se pojedinac nalazi.⁴¹

Upravo će se ta prevelika koncentiranost na razum, Kantu prigovoriti, jer je time zanemario čitav niz drugih karakteristika.

³⁹ Usp. I. ETEROVIĆ, *Kant i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2017., str. 105.-107.

⁴⁰ Usp. *Isto*, str. 130.

⁴¹ Usp. I. KOPREK, Čovjek u slobodi i dostojanstvu, Uz 200. obljetnicu smrti I. Kanta, u: *Obnovljeni Život* (2004.) 2., str. 131.

Neki će reći da je Kant zbog dualističkog postavljanja pojma osobe, ne uspijeva zahvatiti konkretnu realnost nas kao otjelovljenih bića. Može se reći da se stavljanjem naglaska na ljudsku umnu narav zapostavljaju brojni empirijski identiteti koji nas čine u punom smislu ljudskim. Takva suženost onemogućuje upotrebu njegove pozicije na čitav raspon intervencija na raznim područjima društvenog života (npr. biomedicinskom) koje izazivaju kontroverzije.⁴²

1.3.2. Tumačenje dostojanstva ljudske osobe kroz funkcionalističko poimanje

Ljudsko se dostojanstvo na temelju Kantovskog (redukcionističkog) poimanja dovelo u pitanje u brojnim antropološkim paradigmatima, a napose u bioetičkim sferama, svodeći vrijednost ljudskog dostojanstva samo na njegovu funkcionalističku utilitarnost.

Ovakvi su se izazovi odrazili i na samu bit filozofske antropologije, koja se u suvremenim okolnostima pita: treba li ona uopće ujediniti spoznaje različitih znanosti o čovjeku (biologiju, anatomiju, psihologiju, sociologiju, povijest, kulturu i druge) kako do bolje doprla do strukture čovjekove biti?

Posebnost filozofske antropologije leži u tome što ona promatra čovjeka u sklopu cjeline, s jedne strane pita o biti; a s druge uzima u obzir i pojedinačne prirodosnanstvene spoznaje o čovjeku.

Pitanje o specifično ljudskom i o ljudskoj biti zrcali se u filozofskoj antropologiji, posebice u diskusiji odnosa tijela i duše (ne ulazeći u razgranatu diskusiju o toj temi). To ljudsko jedinstvo biti, koje se sastoji od tijela i duše (i duha), a koje se ostvaruje u svjesnom samoposjedovanju i slobodnom samodarivanju, nazivamo, osobom. Svaki pojedini čovjek mora biti najprije ontološki konstituiran kao samostalno tjelesno-duhovno jedinstvo da bi se uopće mogao u slobodi ostvariti.

Čovjek je već osoba, prije nego se osobno sâm ostvaruje. Osobnost je pak osobina ljudskosti uz koju se veže ljudsko dostojanstvo.⁴³ Ovo bi trebala temeljna misao, nit vodilja, u svim suvrmenenim filozofskim, antropološkim i bioetičkim premisama; no svjedoci smo da se često osoba svodi samo na neku od svojih akcidentalnih dimenzija (tjelesnost/materijalnost, biološku strukturu, razumnost, produktivnost, funkcionalnost...).

⁴² Usp. I. ETEROVIĆ, *Kant i bioetika...*, str. 134.

⁴³ Usp. N. MALOVIĆ, Ljudsko dostojanstvo između znanosti i svjetonazora, u: *Bogoslovska Smotra* 77 (2007.) 1., str. 49.

Priznanje meta-empirijskih kriterija, koje nalaže kompleks identiteta čovjeka kao osobe u totalitetu, omogućava prikladno i, dakako, uspješno tumačenje smisla i značenja ljudskog dostojanstva.

Svako radikalno odvajanje ljudskog dostojanstva od njegova metafizičkog temelja neminovno vodi u srozavanje istoga ili manipulaciju istim u ime nekih skrivenih interesa koji nikada neće moći zadobiti status moralne prihvatljivosti.

Osim toga, treba naglasiti da i "*dostojanstvo*" predstavlja jednu kategoriju budući da ono bitno proizlazi iz ljudske osobe, a za koju je rečeno da u prostorno – vremenskom određenju ne poznaje nikakve kvalitativne skokove iz "*još ne osobe*" u "*već da osobu*", a čemu bi onda odgovarao kvalitativni skok iz "*još ne dostojanstva*" u "*već da dostojanstvo*".

Ontološki se stav vrijednost osobe izvodi i temelji ne na pojedinim činima, ili na psihičkim i empiričkim stanjima, već na ontološkoj strukturi samog čovjeka. Dakle, vrijednost osobe proizlazi iz njezina bitka. Stoga je svaki čovjek individua za sebe.

Klasična definicija osobe, preformulirana u moderno doba, kaže da je osoba individua koja posjeduje duhovnu narav. Dio definicije koji kaže da je osoba individua, u biti kaže da je ona u sebi nepodijeljena.⁴⁴

Metafizička narav čovjeka kao osobe ne dopušta nikakvo stupnjevanje i dijeljenje ljudskog bića, tj njegova ontološkog statusa. Čovjek je osoba. To je uvijek i nepodijeljeno. Materijalna i duhovna dimenzija čovjeka nisu ni suprotstavljene ni isključive stvarnosti. Naprotiv, one su istodobno i bitno konstitutivne za svako ljudsko biće kao osobu. Stoga, svaki npr. bioetički zahvat, bio on eksperimentalni, dijagnostički ili terapijski zahvat, ako zadire u intimnu sferu konstitutivnih vrijednosti ljudske osobe, dakako na način da ih vrijeđa, osuđuje sama sebe samim činom zahvaćanja u ono u što ne smije zahvaćati.

Ako prihvatimo ontološku konstituciju ljudskosti, a prihvaćaju je i neki smjerovi analitičke filozofije, onda dobivamo nešto što neće ovisiti o pojedinačnim spoznajama prirodnih znanosti niti o konkretnim kvalitetama individualne pojavnosti, bilo u smislu autonomnosti, sposobnosti komunikacije, samosvijesti ili bilo koje druge karakteristike koju bismo izdvojili kao bitno ljudsku te je učinili temeljem ljudske biti i ljudskog dostojanstva.⁴⁵

⁴⁴ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava, u: *Crkva u Svijetu* 46 (2011.) 2., str. 144.

⁴⁵ N. MALOVIĆ, Ljudsko dostojanstvo između znanosti i svjetonazora..., str. 51.

Čovjekova je objektivna vrijednost osobni bitak, bitak što ga shvaćamo kao osobu, ona je transcendentna i nedodirljiva, a ujedno i normativna. Polazno stajalište je nesvodljivost osobe na objekt budući da je subjektivno nedodirljivo, slobodno i odgovorno *justvo*.

Već u tomističkoj tradiciji vidimo da je osoba biće *in se* i biće *per se* i kao takva sama u sebi ima svoje uzvišeno dostojanstvo koje se temelji na činjenici da ono opstoji samo po sebi. Iz te perspektive, kada govorimo o čovjeku kao relacijskom biću važno je naglasiti kako se čovjek spoznaje i shvaća u odnosu prema drugima. Međutim, čovjek je biće koje je i u relaciji sa samim sobom, što nas dovodi do zaključka da su ljudi *osobe* u odnosu prema samima sebi. Upravo to određenje čovjeka kao *osobe* je čovjekovo dostojanstvo koje se nikada ne može niti smije usporediti s ičim drugim.

Upravo je takvo shvaćanje pojma *osobe* dovedeno u pitanje od strane evolucijskih nadiranja medicine, biokemije i genetičkog inženjerstva. Stoga se u krilu ontološkog stava i razvila personalistička etika koja čovjeka uvijek čini odgovornim bićem koje posjeduje svoju volju te naglašava da drugog uvijek moramo prepoznati kao osobu koja je nositelj neotuđivog dostojanstva.⁴⁶

Tu se pojavljuje novo problemsko pitanje, a to je: kako shvatiti odnos neotuđivog ljudskog dostojanstva koje pripada svim ljudskim osobama (sloboda) i zakona (odgovornost) koji je toj slobodi oprečan? Ovo pitanje ostavit ćemo otvorenim kako bi u daljnjem radu jasnije na njega mogli odgovoriti.

1.4. Ljudska prava i dostojanstvo osobe

Vidjeli smo kako se s vremenom razvijala misao o ljudskom dostojanstvu koju je bilo potrebno i pravno osigurati. Tako dolazi do stvaranja prvih pravnih normi i zakona.

Pod ljudskim pravima valja razumjeti prava koja čovjek prima i ima po svojoj naravi pa su zato takva prava sveopće važeća, nepovrediva i neotuđiva.

Prirodno (urođeno) pravo neovisno je o ljudskoj volji, univerzalno je i nepromjenjivo, a pozitivno pravo mora biti usklađeno s njim.

Kolijevka razvoja ljudskih prava je u Engleskoj u 12. i 13. st. gdje možemo pronaći prve dokumente koji na određeni način traže prava za one koji su ugroženi ili kojima je nešto oteto. Kao prvi dokument koji govori o određenim pravima čovjeka je *Povelja kralja Henrika*

⁴⁶ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 150.-154.

I.(11.-12.st). Kralj Henrik, prije svoga krunjenja 5. kolovoza 1100. god. izdaje povelju kojom je Crkvi i knezovima vazalima dao određena prava i slobodu. Henrik I. obećava u ime Kristovo da će se zalagati da Crkva i svi narodi imaju pravi mir (ljudska prava), da će svima zabraniti otimačine i sva bezakonja (socijalna država) i da će svim sudovima zapovijedati da paze na pravičnost i milosrđe (uspostava pravnog poretka). Ukinuo je sve loše običaje kojima je Kraljevina Engleska bila pritiješnjena te je Crkvu oslobodio poreza. Druga važna povelja je *Magna charta libertatum* Ivana Bez Zemlje iz 1215. god. *Magna charta libertatum* (hrv. Velika povelja sloboda) je povelja koju je engleski kralj Ivan Bez Zemlje prihvatio 15. lipnja 1215. primoran oružjem engleskog plemstva. Ivan bez Zemlje, prisiljen sklopivši Veliku povelju sloboda prihvatio je uvjete koji su ograničavali njegovu moć. Velika povelja sloboda potvrđivala je važnost principa dovođenja kraljeve vlasti u okvire zakona. Povelja ima formu dvostranog ugovora između kralja i plemstva. Ona se smatra prvim pisanim ustavnim zakonom Engleske (i uopće prvim pisanim ustavnim aktom u svijetu) pogotovo iz razloga što su ustanak plemstva i sklapanje povelje podržali i drugi slojevi naroda. Također se smatra dokumentom koji jamči građanska prava i vladavinu zakona. Ivan nije nikada istinski prihvatio povelju, a tome u prilog govori i to da je on nikada nije potpisao nego samo ovjerio svojim pečatom. Nepoštivanje Povelje od strane kralja kao i papino proglašenje Povelje ništavnom, doveli su Englesku do građanskog rata.

Osim navedenih povelja, drugi važan događaj je otkriće Amerike. Govor o ljudskim pravim u strogom smislu riječi možemo pratiti od 16. st. kada se dovelo u pitanje dostojanstvo ljudske osobe, a bilo je vezano uz španjolske konkvistadore u Južnoj Americi. Konkvistadori ulaze dublje u Južnu Ameriku i pronalaze kulture Inka i Maya te ih uništavaju. Smatrali su da nekrštena duša nema nikakvih prava te su na taj način opravdavali svoje nehumane čine. U obranu stanovnika Južne Amerike ustali su dominikanci i isusovci. Isusovci su osnivali misije i pokrštavali su ih, dok su Dominikanci to više činili na teoretskoj razini u školama gdje su razvili svoju teoriju o ljudskim pravima utemeljenu na teologiji Tome Akvinskog.

Najjači teolog toga vremena je Francisco de Vittoria. On rehabilitira nauk Tome Akvinskog koji je isticao da je ljudska narav: temelj dostojanstva.

Francisco brani prava Indijanaca i kaže da konkvistadori ne mogu bez razloga ubijati domorodce, jer je to povreda prava čovjeka. Osim što govori o dostojanstvu i pravu svih ljudi, postavlja kriterije za pravedni rat. Postavlja jasne kriterije o odnosima među državama, tako da se pravo odnosi i na odnose među narodima – tim se počinje zvati i međunarodno pravo.

Pravo naroda je u redu naravnog prava (*ius naturale*). Mir u svijetu će biti jedino ako svaki narod poštuje međunarodno pravo. Sva ljudska prava proizlaze iz same ljudske naravi, a ne iz vjere ili milosti, ili mog osobnog uvjerenja. Jer proizlaze iz ljudske naravi, za sve ljude su jednaka.

Na tom tragu će nastaviti dominikanac Bartolomeo de las Casas. Slušajući dominikanske propovijedi u kojima se osuđuju izrabljivanja ljudi. U svojim spisima opisuje okrutnost Španjolaca na Asteke, Inke i Maye. Las Casas odlazi u Španjolsku te od kralja traži donošenje strogih zakona o poštivanju Indijanaca. To je došlo do pape Karla V. u 16.st., kojem savjetuje da je bolje izgubiti sve posjede nego li činiti takve nepravde. Las Casas postaje zastupnik Indijanaca koji su tek 1561. priznati slobodnim ljudima i vazalima Španjolske krune. U to vrijeme postaje biskup na granici Meksika i današnje Gvatemale.

Uz Bartolomea važno je spomenuti i Vinka Paletina (1508.-1571.). Bio je kartograf, mornar, vojnik, dominikanac, te se kao autor rasprave o opravdanosti rata Španjolaca protiv zapadne Indije ipak razlikovao od drugih autora. On se zauzima za srednji put, gdje odbacuje izvješća koja govore o drastičnim postupcima prema Indijancima i zauzima se za umjereniji put, koji nije bez nasilja. Kaže da Indijanci nisu ludi, nego kao razumna stvorenja su nevjernici, negostoljubivi, ljudožderi zbog tog ih se može ratom osvojiti i onda donijeti načela Isusa Krista. Kaže da oni čine stvari koje su protuljudske i u nekim situacijama se mora uvesti sila da bi se dovelo do reda. Utire put za postavljanje načela pravednog rata. Zastupnik je preventivnog rata u vidu uspostavljanja mira i osnovnih ljudskih prava.

Nakon rasprava koje su bile vezane uz konkvistadore i domoroce, treća faza razvoja svijesti o ljudskim pravima odvijala se na području Engleske. Godine 1679. usvojena je u parlamentu povelja, zakon *Habeas corpus act*. Neki aspekti ovoga dokumenta još uvijek su na snazi u Engleskoj i anglosaksonskim zemljama. Prvo se ističe jamstvo osobne slobode, a to znači i ograničenje moći kralja i njegovih službenika. Ovaj dokument postavlja kriterije suvremenog demokratskog društva. Deset godina poslije 1689. donose *Povelju prava*, gdje parlament postaje središte građanske vlasti a biraju ga građani na slobodnim izborima. Povelju je potvrdio Vilim III. Oranski i njegova žena Marija. Tim dokumentom kralju su ograničena određena prava, čime je nezakonito bez dopuštenja parlamenta postavljati zakone.⁴⁷

⁴⁷ Usp. M. BIŠKUP, *Ljudska prava: povijesno-teološki osvrt*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 25.-46.

Tijekom idućeg stoljeća, socijalne i političke prilike u europskim državama i u Sjevernoj Americi dovele su do političkog i pravnog normiranja ideja prirodnog (naravnog) prava koji se ima pridružiti svakoj osobi. Prvi takav akt jest *Deklaracija o nezavisnosti SAD*, koju je 4. srpnja 1776. donio tzv. Drugi kontinentalni kongres. U deklaraciji se proglašava nezavisnost dotadašnjih kolonija i prekid svih veza s Velikom Britanijom⁴⁸, te nastavlja: "*Mi smatramo, da su bjelodane i nesporne ove istine: da su svi ljudi stvoreni kao među sobom jednaki; da im je Stvoritelj dao stanovita neotuđiva prava; da u ta prava pripadaju pravo na život, pravo na slobodu i pravo na postizavanje vlastite sreće.*"⁴⁹

Na crti religiozne reformacije odbija se posredništvo kralja po milosti Božjoj, koji dalje dijeli svoje milosti, te se utvrđuje neposredno posjedovanje nekih prava po milosti Božjoj, tj. ljudi su već po rođenju svi jednaki, nasuprot feudalnom pravu koji tvrdi da se ljudi rođeni nejednaki. Isto tako i Francuska revolucija mora priznati jednakost svih kako bi dokinula nadmoć feudalnog sloja.⁵⁰

Upravo je Francuska prva zemlja u Europi koja je donijela takvu deklaraciju. Donosi ju Ustavna skupština 1789. godine, za trajanja Francuske revolucije, pod nazivom *Deklaracija o pravima čovjeka i građanina*.⁵¹ "*Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednakopravni. Društvene razlike mogu biti zasnovane samo na zajedničkoj koristi.*"⁵² Ova je Deklaracija poznata po tome da je na svečan način proklamirala prirodna, neotuđiva i sveta prava čovjeka.⁵³ Radi se o konciznom, jasnom i preciznom tekstu, u cijelosti zasnovanom na prirodnom pravu i na razumnoj i društvenoj prirodi čovjeka. Taj tekst ima dugotrajan i izvanvremenski značaj upravo zbog toga što ne očituje isključivo pravo pojedinca. Njegova prava snaga počiva na genijalno postignutoj ravnoteži prava i odgovarajućih dužnosti.⁵⁴

⁴⁸ Usp. I. KOPREK, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 36.

⁴⁹ Deklaracija o nezavisnosti, Kongres 1776. godine, Jednoglasna Deklaracija 13 ujedinjenih država Amerike, dostupno na: http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Deklaracija_nezavisnosti.pdf (17.07.2018.)

⁵⁰ Usp. V. BAJSIĆ, Ljudska prava u Međunarodnim dokumentima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 54.

⁵¹ Usp. I. KOPREK, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima..., str. 37.

⁵² Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, 1789., dostupno na: <https://www.bastabalkana.com/2012/09/francuska-deklaracija-o-pravima-čovjeka-i-građjanina-sloboda-jednakost-bratstvo-1789/> (17.07.2018.)

⁵³ Usp. A. FINŽGAR, Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina i prava ličnosti, u: E. PUSIĆ (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 165.

⁵⁴ Usp. V. Đ. DEGAN Načela prirodnog prava u Francuskoj revoluciji, u: E. PUSIĆ (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 256.

Pozitivno je svakako što se od spomenute *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina*, 1789.g. postupno počinju u brojnim državama svijeta proglašavati prava građana. Države izdaju pisane ustave sa svrhom zaštite čovjeka i njegovih prava.

Temeljna prava građana koja su priznavali ustavi 19. i 20. st. su: osobna sloboda, jednakost svih pred zakonom i sudovima, sloboda tiska, sloboda privatnog vlasništva, sloboda rada,... Ta se prava nazivaju klasična ili politička prava građana. Poslije Prvoga i Drugoga svjetskoga rata i ona su se proširila, a nazvana su socijalnim ili ekonomskim pravima.⁵⁵

Sva brutalnost globalnih sukoba i iskustvo rata pojačali se svijest o neophodnosti zaštite ljudskih prava. H. G. Wells je pripremio *Deklaraciju prava*, ali osnovnu ulogu u naporima za uobličenje *Opće deklaracije o ljudskim pravima* imala je Eleanor Roosevelt. Ove ideje uobličavane su paralelno s pregovorima vodećih državnika o osnivanju Ujedinjenih naroda. Dva mjeseca nakon početka konferencije u San Franciscu usvojena je *Povelja Ujedinjenih naroda*, i predstavlja jedan od osnovnih dokumenata međunarodnog prava koji se osigurava međunarodni mir i sigurnost.⁵⁶ U uvodu povelje čitamo:

*"Mi narodu Ujedinjenih naroda, odlučni da spasimo buduće naraštaje od užasa rata, koji je dva puta tijekom našega života nanio čovječanstvu neizrecive patnje, da ponovno potvrdimo vjeru u temeljna prava čovjeka, u dostojanstvo i vrijednost čovjeka, kao i u ravnopravnost velikih i malih naroda, da stvorimo uvjete potrebne za održavanje pravde i poštovanje obveza, koje proistjeću iz ugovora i ostalih izvora Međunarodnog prava, da potpomažemo socijalni napredak i poboljšanje životnih prilika u većoj slobodi."*⁵⁷

Ujedinjeni narodi usvojili su i *Konvenciju o prevenciji i kažnjavanju zločina genocida*, 1948. godine, koja je ratificirana tri godine poslije. Devetnaest članaka ove konvencije usuglašeno je 9. prosinca 1948. godine, dok je dan kasnije donesena *Opća deklaracija o ljudskim pravima*. Zajedno s *Poveljom Ujedinjenih naroda*, ova dva dokumenta čine osnovicu modernog međunarodnog humanitarnog prava.⁵⁸ *"Svakome pripadaju sva prava i slobode (...) bez razlike bilo koje vrste, kao što je rasa, boja kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, imovina, rođenje ili drugi status."*⁵⁹

⁵⁵ Usp. I. KOPREK, *Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima...*, str. 55.

⁵⁶ N. ANĐELIĆ, *Kratka povijest ljudskih prava*, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije, Sarajevo, 2008., str. 113.

⁵⁷ *Povelja Ujedinjenih naroda*, 26.lipnja 1945. Objavljena u Narodnim novinama 41/90, 8/91, 14/91, 53A/9t, 9/92 i 55/92;93; uvod

⁵⁸ N. ANĐELIĆ, *Kratka povijest ljudskih prava...*, str. 113.

⁵⁹ *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, Usvojena i proglašena od Opće skupštine, Rezolucijom 217 (III), 10. prosinca 1948. Objavljena u Narodnim novinama 28/96;09.; čl. 2.

U uvodu spomenute *Deklaracije*, navodi se nekoliko razloga za proglašavanje ljudskih prava. Naravno, najprije se govori o općeprihvaćenom dostojanstvu koje je imanentno svakom članu ljudske obitelji. O tome je dostojanstvu riječ i u prvom članku Deklaracije, u kojem se ističe sloboda, jednakost i bratsko među svim ljudima. *"Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona razumom i svijješću te trebaju jedna prema drugim postupati u duhu bratstva."*⁶⁰

Upravo to čovjekovo dostojanstvo, koje se ovdje dalje ne tumači, nego se pretpostavlja da ga ljudi prihvaćaju pa, prema tome, i shvaćaju, proglašuje se *"osnovom slobode, pravde i mira u svijetu"*. Na osnovi tog dostojanstva čovjeku pripadaju jednaka i neotuđiva prava.

Izvor ljudskog prava jest dostojanstvo čovjeka kao bića obdareno umom i slobodom, što pripada njegovoj naravi, njegovoj biti, onomu što ga čini čovjekom. Dakle, pravo nije čovjeku nešto izvanjsko, njego je upisano u ljudsku narav, ono mu je prirodno.

Što se tiče njihove realizacije, prava se mogu ostvariti u prvom redu tamo gdje ih štiti pravni poredak, gdje vlada pravo. Dalje se u uvodu Deklaracije govori o prijateljskim odnosima među državama, da članovi UN vjeruju u ljudska prava, u dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe i jednakopravnost svih te da su se članice obvezale da rade oko općeg poštovanja i ostvarivanja ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁶¹ Stoga u uvodu deklaracije stoji kako Opća skupština proglašava ovu Opću deklaraciju o ljudskim pravima:

*"kao zajedničko mjerilo postignuća svih naroda i nacija, kako bi svaki pojedinac i svako tijelo u društvu, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, težili poučavanjem i obrazovanjem promicati poštovanje ovih ljudskih prava i sloboda te kako bi se postupnim domaćim i međunarodnim mjerama osiguralo opće i djelotvorno priznanje i primjena među narodima na područjima pod njihovom jurisdikcijom."*⁶²

Razlog proglašenja ljudskih prava upravo je njihovo nepoštivanje i povreda, što onda još više ističe njihovu potrebu, a vjerojatno proizlazi iz svijesti i povijesnog konteksta nastanka same Deklaracije, točnije, Drugog svjetskog rata kada se ljudska prava bila na margini društvenih i državnih pitanja.

⁶⁰ Opća deklaracija o ljudskim pravima, Usvojena i proglašena od Opće skupštine, Rezolucijom 217 (III), 10. prosinca 1984. Objavljena u Narodnim novinama 28/96/09; čl. 1.

⁶¹ Usp. I. MACAN, Temelj ljudskih prava u međunarodnim dokumentima, tekst prema: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 76.

⁶² Opća deklaracija o ljudskim pravima, Usvojena i proglašena od Opće skupštine, Rezolucijom 217 (III), 10. prosinca 1984. Objavljena u Narodnim novinama 28/96/09.; preambula

Važne će se prekretnice dogoditi upravo nakon Drugog svjetskog rata koji će pokazati svu brutalnost prema čovjeku, njegovu dostojanstvu i njegovim pravima. Tako je *Ustav Republike Njemačke* (1949.), kao zakon jedne države, prvi zabranio sustavni progon ljudi zbog njihove vjere ili političkog mišljenja ili oboljelih od neizlječive bolesti, i to zbog njihova ljudskog dostojanstva. Tako je priznavanje ljudskog dostojanstva u Njemačkoj postalo temeljni zakon (*Grundnorm*) čitavog pravnog sustava. Taj je zakon zamišljen kao objektivni zakon, kao nešto što nije podložno nikakvim ograničenjima. Katalog temeljnih prava (*Grundrechtskatalog*) ima središnje mjesto u Temeljnem zakonu i puno je detaljniji od američkog. Kad njemački ustavotvorac u članku 79. stavku 3. Temelnog zakona upućuje na ustavna načela koja su regulirana u članku 1., riječ je o temeljnim pravima koja služe za konkretizaciju ljudskog dostojanstva. Članak 1. Temelnog zakona glasi: "*Ljudsko je dostojanstvo nepovredivo. Svaka je državna vlast obvezna poštovati ga i štiti. Njemački narod stoga prihvaća nepovrediva i neotuđiva ljudska prava kao temelj svake ljudske zajednice, mira i pravednosti u svijetu.*"⁶³

Ustav iz 1949. godine određuje kako svatko ima pravo na život, a tumačeći tu odredbu njemački Ustavni sud u odluci od 25.02.1975. godine kaže da se "*pravo na život jamči svakome tko živi*". "*Svatko*" jest svaki živi čovjek, drugim riječima; svaki ljudski individuum koji posjeduje život.⁶⁴ Dakle, ljudska prava su nepovrediva i neotuđiva, dok je ljudsko dostojanstvo nedodirljivo. Zaključujemo iz njemačkog zakona da upravo po dostojanstvu, čovjek se razlikuje od drugog živog bića te je s toga nositelj ljudskih prava. Tako se u pravnu praksu ponovno uvodi naravno (prirodno) pravo.

Zaključak je, jednako vrednovanje svakog ljudskog bića neovisno o spolu, rasi, jeziku, religiji, političkom uvjerenju, socijalnoj i ekonomskoj razlici, te brojnih drugih "razlika". Tako na ruševinama nacističkog totalitarizma njemački narod gradi ideju apsolutne i bezuvjetne vrijednosti ljudskog dostojanstva.⁶⁵

I Hrvatski pravni sustav također ima regulirano pitanje zaštite života u *Ustavu*. Na taj način progovara i štiti život u svim okolnostima. "Članak 21. stavak 1. Ustava Republike Hrvatske od 22. 12. 1990.: "*Svako ljudsko biće ima pravo na život.*" (Narodne novine br. 56/90). U skladu s člankom 14. stavkom 1. istoga Ustava, to pravo postoji neovisno o rođenju.

⁶³ Usp. J. OMEJEC, Veliki njemački ustav i nepromjenjiva načela u praksi Saveznog ustavnog suda, u: J. HASANBEGOVIĆ (ur.), *Pravo i pravda 2015.*, Pravni fakultet, Beograd, 2016., str. 7.-8.

⁶⁴ Usp. M.S. BEGIĆ, M. GOLUBIĆ, Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na život, u: *JHR* (2017.) 15., str. 69.

⁶⁵ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 173.

Članak 17. stavka 3. istog Ustava dodatno određuje: "*Niti u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države ne može se ograničiti primjena odredbe ovoga Ustava o pravu na život.*"⁶⁶

Uvijek se ide u korist i zaštitu ljudske osobe gdje život ima prednost u službi obrane života i ljudskog dostojanstva.⁶⁷ (Barem bi trebalo!)

Svečanom proglašenju čovjekovih prava proturječi žalosna stvarnost njihovih kršenja, ratova i nasilja svake vrste, na prvome mjestu genocida i masovnih deportacija, gotovo posvemašnjeg širenja novih oblika ropstva kao što su trgovanje ljudskim bićima, djeca vojnici, iskorištavanje radnika, nezakonita trgovina drogom, prostitucija: "*I u zemljama gdje vrijede oblici demokratske vlade ne poštuje se uvijek potpuno ta prava.*"⁶⁸ I upravo je ovo bio povod odabira teme ovog diplomskog rada.

U kratkom prikazu prve cjeline, vidjeli smo u kratkim zaoštavajućim crticama, kako je gibanje prema otkrivanju i proglašavanju čovjekovih prava jedan od najvažnijih pothvata za djelotvornije davanje odgovora na potrebe koje su nerazdvojno povezane s ljudskim dostojanstvom.⁶⁹

Poštovanje ljudskog dostojanstva trebalo bi biti implicitno sadržano u svim postupanjima. No, pravna norma trebala bi ga izrijeком prepoznati kao nedodirljivu sferu ljudskog bivstvovanja i uzdignuti ga na razinu najviših načela na kojima se temelji propis, štoviše baš i suvremeno pravo. Jer danas, s obzirom na pomak u svijesti ljudi, uzrokovan ponajprije neslućenim tehničkim mogućnostima, a potom i pomanjkanjem etičnosti na račun sebeljublja, dominacijom relativizma i opijenošću materijalnim, ljudsko dostojanstvo je sve prije negoli prima *et ultima ratio* ponašanja i prosudbe svih pojedinaca, a time i društva.⁷⁰

Stoga će se pokušati u daljnjim cjelinama tražiti univerzalnost, nepovredivost i neotuđivost ljudskog dostojanstva u kršćanskom personalizmu.

⁶⁶ S. LASIĆ, *Pravo na rođenje u učenju Crkve*, Zagreb, 2009., str. 46.

⁶⁷ Usp. M. S. BEGIĆ, M. GOLUBIĆ, *Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na život...*, str. 69.

⁶⁸ IVAN PAVAO II., *Socijalna enciklika Centesimus annus/Stota godina*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2001., 852.

⁶⁹ PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2005., str. 117.

⁷⁰ D. HRABAR, *Deontološka prosudba ljudskog dostojanstva u obiteljskom pravu*, u: *Bogoslovska Smotra* 77 (2007.) 7., str. 30.

2. Dostojanstvo ljudske osobe kroz prizmu kršćanskog personalizma

Polazišno pitanje druge cjeline, proizašle iz sukobljevanja temeljnih postavki filozofske antropologije, koja bi vrjednovala čovjekovo dostojanstvo, na samom temelju njegova bivstvovanja, postavlja se pitanjem: tko je, uopće čovjek? Da li je svako ljudsko biće, ujedno i osoba vrijedna poštovanja i uvažavanja dostojanstva? Na čemu se temelji čovjekovo dostojanstvo i jednakost svih osoba? Na čemu se temelje čovjekova prava?

Mi kršćani, vjerujemo da naše ljudsko dostojanstvo prvenstveno izvire iz svojega počela, a to je sam Bog kao Stvoritelj na kojega smo upućeni i s kojim smo povezani. Čovjeka kao osobu u cjelini ne čine samo razum, sloboda, tijelo ili pak duša, kako naglašavaju određene filozofsko-antropološke paradigme. On je cijelim svojim bićem upućen na Boga, što potvrđuje i Biblija. U stvaranju i otkupljenju vidimo kako je Bog taj koji daruje život i upravo zato postavljamo pitanje "Tko sam ja?", a ne "Što sam ja?" Čovjek svoj život ne duguje nijednoj izvanjskoj sili, već upravo Bogu koji je njegov temelj.⁷¹

"... ta bezgranična i gotovo neshvatljiva Božja ljubav prema čovjeku ide sve dotle da je ljudska osoba dostojna da bude ljubljena poradi nje same, neovisno od svakog drugog određenja – inteligencije, ljepote, zdravlja, mladosti, integriteta, itd. U konačnici, ljudski je život uvijek dobro, budući da predstavlja očitovanje Boga, znak njegove prisutnosti, otisak njegove slave!"⁷²

2.1. Biblijsko tumačenje

Čovjekovo je dostojanstvo utemeljeno prije svega na izvješćima o stvaranju čovjeka i svekolikoga vidljivoga svijeta gdje se također nalaze postavljene najvažnije odrednice čovjekova djelovanja i odnosa spram vlastitog života, spram drugih ljudi, spram svijeta u kojem je smješten, te spram Boga kao temelja sveukupne stvarnosti.⁷³

Poseban izvor dostojanstvenosti, za kršćane, predstavlja stvorenost na sliku Božju. Stvoren posljednji, čovjek je Božje remek djelo, vrhunac i kruna stvaranja. Samo se za njega izjavljuje da je stvoren na sliku svoga Stvoritelja, „Imago Dei“.

⁷¹ Usp. M.S. BEGIĆ, M. GOLUBIĆ, Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na život..., str. 61-62.

⁷² BENEDIKT XVI., Govor sudionicima Opće skupštine Papinske akademije za život te sudionicima međunarodnog kongresa "Ljudski embrij u predimplantacijskoj fazi", u: *Acta Apostolicae Sedis (AAS)* 98, 2006., str. 264.

⁷³ B. LUJIĆ, Dostojanstvo i prava čovjeka u proročkoj teologiji SZ, u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve...*, str. 100.

Samo je za njega rečeno da mu je Bog "u nosnice udahnuo dah života" (Post 2,7). Ljudski se život, dakle, shvaća kao tajnoviti odnos čovjeka s Bogom.⁷⁴

Neosporno je da su s biblijskog stajališta ljudska prava, a onda i prava naroda, zasnovana na osobitom dostojanstvu čovjeka, koje je utkano u same početke biblijske poruke.

"Ljudski je život svet jer od samog svog početka uključuje Božje stvaralačko djelovanje, i zauvijek ostaje u posebnom odnosu sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini gospodar života od njegova početka do njegova svršetka: nitko i ni u kojim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno uništi nevino ljudsko biće".⁷⁵

Svetost ljudskog života ima korijen u Bogu koji je jedini svet. Biblijski Bog je životvorac i jedino njemu pripada apsolutna vlast nad životom i smrću. Zbog toga biblijska zapovijed "ne ubij!" ima presudnu parenetičku poruku za zdravorazumsko prosuđivanje ljudskog djelovanja prema ljudskome fizičkom životu.⁷⁶ Prema tome, odnos s Bogom zahtijeva da se ljudski život smatra svetim i nepovredivim.⁷⁷ I u pravo se u toj bogoličnosti čovjeka krije njegovo neotuđivo dostojanstvo.

Poddobnije ćemo te postavke utemeljiti u narednim podnaslovima razmatranja starog i novog zavjeta te kasnijih kršćanskih antropoloških promišljanja koji će činiti moralno-bioetički imperativ nužnog uvažavanja.

2.1.1. Stari zavjet

"Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, (...) Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih" (Post 1, 26-27)

Biblija već na svojim prvim stranicama govori o čovjeku. Naziva ga slikom i sličnošću Božjom. Ranjen grijehom, čovjek i dalje ostaje "na sliku", ali je lišen "slave Božje" (Rim 3,23), lišen je "sličnosti". Znamo da će sam Sin uzeti tu "sliku" i obnoviti je u "sličnost" s Ocem. Dakle, u stvaranju čovjek je primio dostojanstvo slike, dok mu je savršenost sličnosti rezervirana za kraj: on je treba postići nasljeđujući Boga s vlastitim djelima. Već na početku, posredstvom dostojanstva slike, dana mu je mogućnost savršenstva.⁷⁸

⁷⁴ E. HAMEL, Biblijsko-teološke refleksije o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 153.

⁷⁵ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae/Dar života*, (22. veljače 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2012., br. 5.

⁷⁶ Usp. A. VUKASOVIĆ, Dostojanstvo ljudskog života, u: *Obnovljeni Život* 51 (1996.) 6., str. 695.

⁷⁷ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA (za uporabu korištenja na hrvatskom jeziku), *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, Glas Koncila, 1994., br. 2258.

⁷⁸ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Biblioteka Službe Božje, Split, 2000., str. 35.

Tvrdnja da je čovjek stvoren "*na sliku Božju*" (Post 1, 26-27) ima općenito značenje jer se ono ne odnosi samo na prvi ljudski par, nego na svako ljudsko biće. Ta se sličnost ne temelji na nekoj statičkoj povlastici niti na osobinama vlastitim ljudskoj vrsti, nego na čovjekovoj povezanosti s Bogom. Čovjeka ne čine slikom samo kvalitete (razum i sloboda), niti konstitutivne osobine (duša). Slika se ne sastoji u nečemu što čovjek jest ili po sebi čini. Dostojanstvo se prema tome temelji na odnosu zajedništva koji je započeo stvaralačkom Božjom riječi.⁷⁹

Sudjelovanje čovjeka na ovoj slici nije statično, nego je dinamično, jer je s jedne strane ono nešto što pripada čovjeku i neizbrisivo je, dok je s druge strane shvaćeno kao krajnje nesavršeno. U odnosu na ovaj uvjet, ostvaruje se čovjek povijesni hod, na kojemu on može napredovati ili pak nazadovati, ali bi se ipak trajno trebalo pridržavati apsolutnog uvažavanja dostojanstva svake ljudske osobe. Ono proizlazi iz nekoliko bitnih naglasaka:

Prva je posebno dostojanstvo koje čovjek uživa među ostalim stvorenjima. U Knjizi Postanka čitamo kako Bog zaštićuje ljudski život zabranom ubojstva, upravo na temelju stvorenosti na Božju sliku: "*Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek!*" (Post 9,6). Samo je Bog taj koji oduzima i daje život. Prema tome, nikome nije dopušteno oduzeti ni svoj ni tuđi ljudski život. Zbog stvorenosti na Božju sliku, ljudski je život vrjedniji od svakog drugog života na zemlji i stoga zaslužuje najviše pažnje, ljubavi i poštovanja. Naposljetku, svaki je ljudski život jednako vrijedan. Muškarac i žena jednako su slika Božja, jednaki po svom dostojanstvu i u svemu su pred Bogom ravnopravni.⁸⁰

Pojam dostojanstva ljudske osobe, potrebno je promatrati i kroz prizmu Biblijskih izvješća koji naglašavaju holistički vid jedinstva duše i tijela, kao sjedište dostojanstva.

U Starom se zavjetu nalaze dva izvještaja o stvaranju, naglašavajući jedinstvo čovjekova života. U Bibliji vidimo nekoliko pojmova kojima se različiti autori služe kada govore o čovjeku, a to su: *nefeš*, *ruah*, *leb* i *basar*. Knjiga Postanka u drugom poglavlju kaže da čovjek jest "*nefeš*", a ne da čovjek ima "*nefeš*". Ono označava disanje, ali isto tako označava grlo i nosnice. U tom smislu "*nefeš*" (heb.) imaju i životinje i čovjek. Razvoj pojma uz navedena značenja dobit će i značenje životnog daha, života općenito. Dah je ono što ga čini živim bićem, što mu daje vitalnost. Ono opisuje čovjekove težnje ali i stanja duše, kao

⁷⁹ Usp. M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 81.

⁸⁰ Usp. B. VELČIĆ, Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost, u: *Bogoslovska Smotra* 82 (2012.) 3., str. 545.

nemir, malodušje, radost, njegovu želju da bude s drugima, želju za hranom i drugo.⁸¹ Drugi hebrejski pojam označava manje-više isto kao i *nefeš*, a to je pojam *ruah* – dah, povjetarac. I taj se pojam razvio do značenja duša, duh, smisao. Već je nekoliko puta spomenuto kako Stari Zavjet ne naučava dualizam, stoga kada se govori o ovom pojmu kao duši ili duhu oni nikad nije antiteza izrazu *basar* – meso ili tijelo. Čovjek jest *basar*, meso. Tim se pojmom označava cijeli čovjek, njegova osoba, a ne samo neki njegov dio. Također, ovaj pojam upućuje na prolaznost čovjekove egzistencije. Te zadnji, četvrti pojam koji označava čovjeka je (heb.) *leb*, srce. Srce označuje cijeloga čovjeka i njegovu sposobnost da razumski odlučuje, da shvati Božju riječ i njegov poziv kako bi mu mogao slobodno i svjesno odgovoriti.⁸²

Svi ovi navedeni pojmovi nemaju za cilj prikazati čovjeka kao stvorenog u slojevima, kao u grčkom poimanju, već radije otkrivaju različite mogućnosti koje je on u stanju ostvariti pod ovim ili onim vidom. Oprečnost tijela i duha ne izražava unutrašnju podijeljenost čovjeka, već čvrstu vezu stvorenja sa svojim stvoriteljem.⁸³ Prema tome, čovjek je individualna supstancija, u sebi nedjeljiva i jedinstvena u svojoj opstojnosti. Kao takva, osoba ima vječne, tj. teološko usmjerenja: ona je pozvana na zajedništvo s Bogom.

Samim činom stvaranja na Božju sliku, te činom uspostave saveza s Bogom čovjek postaje Božjim sugovornikom i sudjelatnikom u stvaranju životnog prostora. Bog pokazuje čovjeku put života kojim može ići, ako želi postići svoj životni smisao i ako želi sačuvati svoje ljudsko dostojanstvo.⁸⁴ Bog je apsolutni Gospodar života, a čovjek kao stvorenje postavljen je u situaciju da život primi kao dar i odgovornom ga slobodnom čuva, štiti i promiče.⁸⁵

Upravo je ovaj zadatak međusobnog uvažavanja dostojanstva u pojedinim povijesnim epohama bio često narušavan, stoga su se već u Starom zavjetu, javljali pojedinci koji su ukazivali na potrebu očuvanja, šticeanja i uvažavanja dostojanstva svih.

Čovjek je povezan sa svojim Stvoriteljem neraskidivim svezama, pa je svako razaranje tih sveza značilo rušenje čovjekova dostojanstva. Što je slika o Bogu bila uzvišenija, pokazuje biblijska iskustva, to je bila uzvišenija i slika o čovjeku.

⁸¹ Usp. M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku...*, str. 82.

⁸² Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 108-110.

⁸³ M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku...*, str. 82.

⁸⁴ Usp. B. LUJIĆ, *Dostojanstvo i prava čovjeka u proročkoj teologiji SZ...*, str. 102.

⁸⁵ Usp. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 284.-285.

Zbog toga proroci ukazuju na pravdu kao ispravno ponašanje čovjeka bez koje bi odnosi među ljudima i narodima bili narušeni i razoreni, čime bi pak bio ugrožen i sam život.⁸⁶ Bog kao stvoritelj voli svoje stvorenje i skrbi za nj, a ta se skrb prije svega očituje u zaštiti života, kao nečemu najvrjednijemu što je Bog dao čovjeku.⁸⁷

Starozavjetni izraz, slika Božja ili bogolikost, ne odnosi se na čovjekov tjelesni opis (znači, ne odgovara se na pitanje što je čovjek po svojoj građi, kao da bi tjelesni izgled bio i u najmanjoj mjeri slika ili prilika nevidljivoga i transcendentnoga Boga), niti je opis njegove osobite vrijednosti duhovnoga bića, u smislu da bi on bio mali bog. Najvažnije je zacijelo ono teološko značenje. Prvo, čovjek zbog svoje bogolikosti ima veću ontičku vrijednost nego ostala stvorenja, a drugo, on nije Bog, on je sličan Bogu. Čovjek je cijelim svojim bićem, dušom i tijelom usmjeren ka zajedništvu s Stvoriteljem. Poslije smrti umire pak sav čovjek, kao što je i sav predviđen za život vječni.⁸⁸

Vidimo kako Bog čovjeka nije stvorio za konačno dioništvo u sudbini materijalnog svijeta, već ga je stvorio za besmrtnost. Ta je istina otkrivena i potvrđena u Isusu Kristu koji objavljuje veličinu Božje ljubavi prema ljudima. Isus Krist je objavitelj istine da smrt i grijeh nemaju posljednju riječ u povijesnom svijetu života, nego život i milost.⁸⁹

Ta se naša predodređenost za vječnost i suživot s Bogom, predstavlja kao temelj dostojanstvenog života, življenog prema visokim moralnim načelima, prema kojima ćemo zaslužiti našu konačnu dostojanstvenost.

⁸⁶ Važnu ulogu su odigrali proroci kao posrednici preko kojih Bog vodi dijalog sa svojim narodom. Proročka je zadaća bila borba za socijalnu pravdu, revnovanje za istinsku pobožnost i novi savez koji počiva na ljudskome srcu te uporno ustrajavanje na neophodnosti monoteizma, koji nosi konkretne crte Boga Jahve. Proroci su se između svega navedenog često zauzimali za pravdu i pravo čovjeka, pojedinca ali i naroda kao cjeline. Kao primjer ovdje možemo navesti proroka Amosa koji govori o zločinima unutar Izraela (2,6-16), nešto konkretnije i opširnije u (3,1-6,14). Ono što je bilo zajedničko svim tim zločinima jest povreda prava čovjeka i prava naroda. Slika pokazuje svu okrutnost nasilja kao metode postupka prema čovjeku. Filistejci upadaju u pojedina mjesta i otimaju stanovnike te ih prodaju Edomcima kao sužnjeve. Amos reagira na navedeni zločin, jer se ruši Božji poredak koji ne dopušta da se s čovjekom tako postupa, budući da time razara njegovo dostojanstvo. Osim što Izraelci trguju ljudima, oni gaze bijednike i iskrivljuju životni put siromaha, mlade djevojke svode na običan predmet zadovoljavanja čovjekove požude te na kraju kao vrhunac zločina Izraelci sve te zločine pokrivaju ugledom samoga Boga. Ipak, prorok pokušava upozoriti da se narod još uvijek može vratiti Jahvi, ali samo ako se vrte na put života. "Tražite dobro, a ne zlo, da biste živjeli i da Jahve, Bog nad Vojskama, odista s vama bude kao što velite da jest" (5,14).

⁸⁷ Usp. B. LUJIĆ, Dostojanstvo i prava čovjeka u proročkoj teologiji SZ..., str. 106-128.

⁸⁸ Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 111-115.

⁸⁹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava, u: *Crkva u Svijetu* 46 (2011.) 2., str. 161.

2.1.2. Novi zavjet

"On je slika Boga nevidljivoga, Prvorođenac svakog stvorenja"
(Kol 1, 15)

U Novom zavjetu tema *"čovjek stvoren na sliku Božju"* našla je svoj odjek i dalje se razvijala, ali je bitno pridobila kristocentrično i kristološko značenje. Isus Krist je prava slika Boga (usp. Jak 3,9; 1 Kor 11,7; 2 Kor 4,4; Hebr 1,3).⁹⁰

Karl Rahner će reći da samo u Bogu i preko utjelovljenoga Boga možemo doći do spoznaje tko je stvarno čovjek. *"Jer jedan je Bog, jedan je i posrednik između Boga i ljudi, čovjek – Isus Krist."* (1 Tim 2,5). Isus Krist, i sam čovjek, objavio je tko je i što je čovjek, ostvarujući u svom životu i u svojoj pashi njegovo izvorno određenje. On ne izlaže traktat o tom tko je čovjek, ali načinom svoga ophođenja s njime Isus objavljuje čovjeku tko je i što je on u Božjim očima. Vidimo, ono što otkriva enigmnu čovjeka čovjeku jest sam Isus Krist, savršeni čovjek.

Prema Pavlu, Augustinu i Tomi samo je Isus Krist *"slika"* (*imago*) u pravom smislu. Čovjek nije *"slika Božja"* (*imago Dei*), nego samo *"na sliku Božju"* (*ad imaginem Dei*).⁹¹ *"On je slika Boga nevidljivoga, prvorođenac svakog stvorenja."* (Kol 1,15). Međutim, važno je istaknuti da Pavao kada govori o Kristu kao slici Božjoj ne misli na zemaljskog, nego na uskrslog i proslavljenog Isusa Krista. Tek u događaju uskrsnuća postaje jasno što znači biti sličan Bogu. Kao što je Krist uskrsnuo, tako će i svi ljudi uskrsnuti i tek će tada do potpunosti u čovjek ostvariti tu bogolikost. Isusova bogolikost u tom je slučaju primjer stvarnosti koja će se ostvariti poslije smrti.⁹²

Čovjekova sličnost s Bogom ne temelji se na nekoj statičnoj povlastici (koja bi zatamnila usmjerenost prema Kristu) niti na ljudskim osobinama (i u ovom slučaju bi se obezvrijedila Kristova originalnost te bi se palo u specizam), već na njegovoj povezanosti s Bogom.⁹³ Dakle, ljudi, stvoreni na sliku Božju, u Novom zavjetu pozvani su da postanu slika Krista. Upravo zato, dostojanstvo čovjeka kršćanstvo posebno temelji na činjenici utjelovljenja i otkupljenja Isusa Krista. Preuzimajući na sebe čovještvo, on ga uzdiže u božanski svijet.

⁹⁰ L. NEMET, *Teologija stvaranja*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003., str. 150.-152.

⁹¹ Usp. M. VUGDELJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 327.-332.

⁹² Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja...*, str. 153.

⁹³ M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku...*, str. 85.

Novi nam zavjet donosi dvije bitne karakteristike. Prva se očituje u elementu napetosti prema budućem životu kao spasenjsko eshatološko dobro kršćana. Sukladno njoj, razvija se i svijest o jedinstvenosti ovozemaljskog života. Život je dobro koje nema cijenu (Mk 8,37). O tome nam svjedoče Isusove riječi i djela, napose čudesna ozdravljenja koja je činio. Isus bolesnicima vraća život koji je visoko cijenjen radi njegove neponovljivosti i jedincatosti, ali druge strane On neprestano poziva na vjeru koja spašava, koja daje život vječni.

Novi zavjet ne odbacuju antropologiju Knjige Postanka, nego ju samo donosi u novom svjetlu. Jednu takvu razvijeniju antropologiju vidimo u spisima svetog Pavla. Možda je najvažniji pojam u Pavlovoj teologiji pojam koji smo susretali i u Starom zavjetu, pojma srca (grč. *kardia*). Pavao iako govori o duhu, duši (*pneuma*) i tijelu (*soma*), nikada ne dijeli čovjeka nego ostaje vjeran biblijskoj koncepciji jedinstva ljudske osobe. Ni jednom riječju nije rečeno da bi meso (tijelo) bilo izvor zla ili grijeha. Tijelo i meso poprimaju moralnu vrijednost samo po čovjekovim ćudorednim postupcima i tako postaju dobri ili zli (usp. 1 Kor 15,44). Iz dubine srca dolaze sve zloće i nečistoće (usp. Mt 15,10-20).⁹⁴

novozavjetni spisi donose različite etičke koncepcije, no težišnu točku i najviše vrijednosno mjerilo moralnosti u Novom zavjetu jest ponašanje i naučavanje Isusa Krista. On stavlja naglasak na dvije točke: svetost Boga i svetost života.⁹⁵ Upravo je ovaj ključan koncept za paralelu s pojmom dostojanstva.

Dakle, čovjekova bogosličnost proširuje se posebno na moralnom području. Kristovo djelovanje kao uzor i ideal ne samo kršćanima nego svakom čovjeku, jer svakom je dano dostojanstvo, zahtjeva da se s njime ispravno postupa, nadasve odgovorno i primjereno.

Ovdje se dar i zadatak, indikativ i imperativ prožimaju. Svaki moralni napor time postaje suobličenje s Kristom.⁹⁶ Stoga on može reći: "*Učite od mene*" (Mk 9,7). Cijeli njegov život nama je uzor i putokaz jer je on savršen čovjek, koji nas poziva da postanemo njegovi učenici i pođemo za njim.

"Sve što je Krist živio, on nam omogućuje živjeti to u njemu i da on to živi u nama (...). Pozvani smo da tvorimo jedno s njime, kao udovima svoga Tijela on nam omogućuje sudjelovati u onome što je sam živio u svome tijelu za nas i kao naš uzor".⁹⁷

⁹⁴ Usp. L. NEMET, *Teologija stvaranja...*, str. 116.-118.

⁹⁵ A. POPOVIĆ, Čovjek i njegova prava u svjetlu Biblije s posebnim osvrtom na NS, u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve...*, str. 138.

⁹⁶ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 334.

⁹⁷ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, Glas Koncila, 1994., br. 521.

Dakle, u Novom zavjetu sličnost s Bogom proširuje se na religiozno-moralni život. Samo Isus, izvor života i svetosti, može nas učiniti svetima i neokaljanima u ljubavi, tj. autentičnim Božjim slikama⁹⁸, a time i dostojanstvenim prototipom.

2.2. Svetost i "bogoličnost" osobe kao temelj dostojanstva i ontološke vrijednosti osobe

Dostojanstvo ljudske osobe temelji se, dakle, na Objavi, posebice na Kristu, i moralni kršćanski život u Kristu. Stoga je katekizam bit cjelokupnog kršćanskog morala kada kaže da je Krist Isus uvijek činio što se sviđalo Ocu. Uvijek je živio u savršenom zajedništvu s njim. Isto tako su i njegovi učenici pozvani živjeti pod okom Oca koji vidi u skrovitosti da bi postali savršeni kao što je savršen Otac nebeski. Krist je slika Boga nevidljivoga, a čovjek onaj koji je stvoren na sliku i priliku Božju. Upravo na toj činjenici se temelji iznimno čovjekovo dostojanstvo. Sličnost s Bogom pokazuje da su bit i postojanje čovjeka konstitutivno povezani s Bogom na najdublji način.⁹⁹

Ljudskom dostojanstvu osigurava se dužno poštovanje samo ako se srži ljudskosti prizna nedodirljivost. Teološki, za to postoji opravdanje u ljudskoj bogosličnosti. Filozofski, ta je teza prihvatljiva ako se čovjeku prizna principijelna otvorenost prema transcenciji. U filozofskoj tradiciji otkriće i priznanje transcendentne komponente ljudskog bitka nalazimo već u Platonovim koji će reći da je čovjek razumska životinja "osposobljena za znanost" i Aristotela za kojeg je pak čovjek "jedina životinja koja posjeduje razum" koji mu služi da razlučuje što mu je korisno a što ne, što pravedno a što nepravedno. U čovjeku dakle postoji "božanski element" što ga itekako uzvisuje. Ta se misao još jače razvija u judejsko-kršćanskoj objavi, gdje se čovjeka doživljava dionikom božanskog bitka.¹⁰⁰

Na pitanje sličnosti Boga i stvorenja sv. Toma odgovara na to pitanje s naukom o analogiji. Prije svega sličnost između stvorenja i Boga je sličnost u zajedničkom postojanju. Bog i stvorenja bivstvuju i tako stvorenja mogu biti slična njemu u postojanju. S druge strane intelektualnost postoji u Bogu na božanski, neograničeni i neuzrokovani način, dok je ona u čovjeka ograničena i uzrokovana.¹⁰¹

Ukorijenjenost čovjekova dostojanstva u bogo-sličnost ne treba shvaćati kao nešto izvanjsko, naime ljudsko dostojanstvo izvise iz cjelokupne kvalitete čovjeka kao osobe, kao

⁹⁸ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 328-333.

⁹⁹ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 356.-358.

¹⁰⁰ Usp. N. MALOVIĆ, *Ljudsko dostojanstvo između znanosti i svjetonazora...*, str. 51.

¹⁰¹ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 41.

duhovno tjelesnog bića, obdarena razumom i slobodnom, samoodgovornošću i mogućnošću samoodređenja, ukoliko je stvoren na sliku Božju i određen za vječnost.

Prema tome, čovjek nikako ne može biti lišen svoje bitne oznake, oznake da je stvoren na sliku Božju. Kršćanska antropologija bivanje čovjeka kao osobe promatra kao Božji dar, a samim time i kao nešto što je od Boga određeno. Prema tome, ni čovjekova sloboda nije niti bestemeljna ni izdvojena od odgovornosti. Slobodu tvori samoodređenje u istini "dane" i "zadane" bogosličnosti.¹⁰²

Čovjeku je povjerena odgovornost za sebe, ali i za sve stvoreno. Unatoč krhkosti ljudske egzistencije čovjeku je kao slici Božjoj darivana i sloboda za odgovorno oblikovanje samoga sebe i svijeta.

Bio/Etički zahtjev proizlazi iz Bogom dane osposobljenosti za razumno i odgovorno djelovanje. Kao razumno i oduhovljeno biće, čovjek je također sposoban ulaziti u zajedništvo s drugim osobama te u zajedništvo sa svojim Stvoriteljem. Upravo se čovjekova bogolichnost najviše odražava u zajedništvu osoba, nalik sjedinjenju božanskih osoba među sobom. Stoga se čovjek kao osoba može ostvariti samo ako je otvoren za odgovoran odnos prema drugim ljudima i prema Bogu.¹⁰³ To podrazumijeva univerzalno uvažavanje međusobnog dostojanstva. Tako se čovjekovo dostojanstvo ne temelji na njemu, već na odnosu koji ga podržava, u odnosu zajedništva koje je započelo stvaralačkom Božjom riječi. Odnos s Bogom je temelj osobe, te zbog toga ne duguje svoju egzistenciju nijednoj izvanjskoj sili.

Osim sličnosti, rekli smo da je nužno i razlikovanje.¹⁰⁴ Dakle, sličnost nije ista (jednoznačna) nego slična i različita (analogna). Prema toj sličnosti koja proizlazi iz stvorenosti na sliku Božju, čovjek je kao Bog, ali nije Bog. Preciznije, čovjek ne može postati Bog, ali može postati kao Bog, može ga na izvjestan način nasljedovati.

Bog, na čiju smo sliku stvoreni, jamac je čovjekovog osobnog dostojanstva. Dakle, dostojanstvo osobe u konačnici je utemeljeno u transcenciji osobe. *Crkva koja se, zbog svoje službe i nadležnosti, nikako ne podudara s političkom zajednicom niti se veže uz bilo koji politički sistem, znak je ujedno i čuvar transcendentnosti ljudske osobe.*¹⁰⁵ Transcencija

¹⁰² Usp. I. KOPREK, *Priđi da možeš čuti: etika u sjeni globalizacije i postmoderne*, FTI, Zagreb, 2005., str. 104.

¹⁰³ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 52.

¹⁰⁴ Usp. M. ARAMINI, *Uvod u bioetiku...*, str. 87.

¹⁰⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 76.

Boga pokazuje se kao najuzvišeniji znak i zaštita ljudske osobe. Stoga, gdje čovjek Bogu kaže ne, on ne kaže samome sebi; kaže ne jedninom i konkretnom temelju svoga dostojanstva.¹⁰⁶

2.3. Kršćanski personalizam

U biblijskoj antropologiji kako Staroga tako i Novoga Zavjeta ne nalazimo pojam "*osoba*". No, u susretu biblijske antropologije i one antičke dolazi do niza elemenata i indikacija koje upućuju na stvarnost termina "*osoba*".

U knjizi Postanka nalazimo termin *nefes hajia* (živa duša), što odgovara ono što nazivamo fizičkom osobom. Drugi termin je *paneħ*, što znači lice (u apstraktnom ali i konkretnom smislu). Često je lice Božje shvaćeno kao osoba, dok lice može biti shvaćeno i u juridičkom smislu da treba *podići lice, gledati lice*. Spominju se još termini *iš* i *basar*. *Iš* je pojam koji označava čovjeka koji već ima svoj određen status, a *basar* (grč. *sarx* i *soma*) označava duhovno ali i materijalno značenje čovječstva. Izraz *prosopon* koji nalazimo kod *Sedamdesetorice* pronalazimo i u Novom Zavjetu kod sinoptika ali i u Ivanovom evanđelju. Značenje pojma *prosopon* je *lice, obraz, Božje lice okrenuto čovjeku*.¹⁰⁷

Iako u Bibliji ne nalazimo sam pojam "*osoba*", kršćanska će teologija iznjedriti pojam i shvaćanje ljudske osobe, što je imalo neposredne posljedice na shvaćanje čovjeka. To je bila velika novina i time je stvoren kršćanski personalizam koji, za razliku od klasičnog dualizma, naglašava da je čitav čovjek, duh i tijelo, jedinstven i da je kao takav Božje stvarjenje postavljeno u svijet i Bogu Stvoritelju odgovorno za razvoj svijeta i života.¹⁰⁸

U kršćanskoj apostolskoj tradiciji termin *prosopon* poprima nova naknadna značenja koja su proizašla iz trinitarnih raspravama. U tim su se raspravama osim pojma *posopon* počeli koristiti i pojmovi poput *hypostasis, ousia, physis, pesona, substantia, essentia* i *natura* koji poprimaju nova značenja. Grčki oci, poput Origena, Klementa i Atanazija smatraju da termin *prosopon* ne izražava onu bitnu i glavnu stvarnost osobe te ga zamjenjuju pojmom *hypostatis*. Iako se upotrebljavao novi pojam *hypostasis* Kalcedonski sabor će se koristiti i pojmom *prosopon* kada govori o Kristu.

¹⁰⁶ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 41.-52.

¹⁰⁷ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 138.

¹⁰⁸ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 158.

Jedan je i isti Krist, jedinorođeni Sin i Gospodin, za koga se priznaje daje u dvije naravi nepomiješan, nepromjenjiv, nepodvojen i nedjeljiv, kod toga nigdje nije radi jedinstva zanijekana različitost naravi, štoviše, ostaje sačuvana vlastitost svake od dviju naravi, koje se sjedinjuju u jednoj osobi i jednoj hipostazi; jedinorođeni Sin, Bog, Riječ, Gospodin Isus Krist nije podijeljen niti podvojen u dvije osobe, nego je jedan te isti, kao što su nas već prije proroci poučili o njemu i o samom Isusu Kristu, i kao što nam je predala vjera otaca.¹⁰⁹

Kasnije, posebno kod Latinskih otaca, uz pojam *hypostasis* koristi se i pojam *substantia* kako bi se jasnije i preciznije naznačio odnos unutar Trojstva.¹¹⁰

Kršćanstvo je najviše i najbolje razvilo personalističku antropologiju ili sliku o čovjeku, jer je ono svoj moralni kriterij postavilo u samoga čovjeka ukoliko je on osoba.

Čovjekova je objektivna vrijednost osobni bitak, bitak što ga shvaćamo kao osobu, a ona je transcendentna i nedodirljiva, a kao takva ujedno i normativna. Augustin će reći da je čovjek *substantia rationalis constans ex anima et corpore* (razumska supstancija od duše i tijela), a osoba je *substantia individua rationalis* (individualna razumska supstancija).¹¹¹

Klasičnu definiciju osobe daje Boetije, a kasnije ju preuzima i doraduje Toma Akvinski i kaže ona je: *Nature rationalis individua substantia* (individualna supstancija racionalne naravi). Potrebno je naglasiti kako se ovdje misli na jedinstveni spoj duše i tijela koji konstituiraju ljudsku osobu. Važno je da ova dva načela ne shvaćamo kao dvije različite stvari, neovisne jednu o drugoj. Toma kaže kako tijelo i duša nisu dvije odvojene supstancije već iz ta dva načela nastaje jedno realno postojeće biće. Zato kada govorimo o ljudskom tijelu, nikada ne govorimo o nečemu samo "tjelesnom" već o onome što je ljudsko, pa stoga i osobno. Samo tijelo bez duše ne postoji, kao što ni duša ne postoji bez tijela. Prema tome, teza o osobi u potenciji npr. embriju, nema nikakva utemeljenja jer prijelaz iz potencije u akt nikada ne mijenja narav toga bića već ga dovodi po punine – ono može postati samo ono što već jest po svojoj naravi i ništa drugo. Zato ljudska osoba ima svoje dostojanstvo kao osoba od samoga trenutka začeca.¹¹²

Za moralnog teologa, Tomu Akvinskog, dostojanstvo označava nešto što je samo po sebi (*propter se ipsum*). Čovjek je "osoba, a to znači ono što je najsavršenije u čitavoj prirodi, tj. ono što opstoji u racionalnoj naravi". Po stvorenosti na "Božju sliku i priliku"

¹⁰⁹ H. DENZINGER, P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, UPT, Đakovo, 2002., br. 302

¹¹⁰ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 139.

¹¹¹ L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 150.

¹¹² Usp. B. DADIĆ, *Metafizička istraživanja o sobi*, u: *Riječki teološki časopis* (2009) 2., str. 554.-559.

čovjek je sposoban stalno smjerati prema Stvoritelju i upravo mu do taje uzvišeno dostojanstvo. Na toj *slici* Toma će temeljiti čovjekovo dostojanstvo. Sam pojam dostojanstva pretpostavlja osobu, a to i jest motiv po kojemu pojam osobe vrijedi za sve *pojedince razumske naravi*.¹¹³

Za kršćansku sliku čovjeka, koja se iz njezinih biblijskih korijena i na tlu aristotelovsko-tomističke antropologije shvaća kao cjelovito razmišljanje, ne može biti nikakve dvojbe da i tjelesni način postojanja čovjeka ima dioništvo u dostojanstvu njegove Bogo-sličnosti.¹¹⁴

Čovjekovo dostojanstvo izvire i iz jedinstva duše i tijela. Dakle, ima dvije različite karakteristike: on je materijalno biće, po svojem tijelu povezano s ovim svijetom, te duhovno biće koje je otvoreno transcenciji i otkrivanju "dublje istine" zbog svoga razuma kojim participira "na svijetlu Božjega uma".¹¹⁵

Čovjek – osoba je nedodirljiva ne samo zato što živi i što ima pravo na život. Slično pravo bi imala i životinja jer i ona živi. Čovjekov život je nepovrediv jer je čovjek osoba. Osoba znači sposobnost samokontrole i osobne odgovornosti, života u istini i po moralnom redu. Osoba ima egzistencijalnu narav i ne ovisi o dobi, o fizičkim ili psihičkim datostima, već o duhovnoj duši koja se nalazi u svakom čovjeku.¹¹⁶

Na dostojanstvo ljudske osobe spada i to da ga se mora poštivati i onda kada osoba izgubi svoje intelektualne i volitivne sposobnosti i tjelesne izražajnosti zbog tjelesnog poremećaja ili oboljenja. Logično tomu, svaka osoba mora biti poštovana i onda kada naizgled gubi svoje dostojanstvo. Tako se razvila personalistička koncepcija ljudskoga dostojanstva koja savršeno dogovara kršćanskoj ideji bratstva.¹¹⁷ Ona zahtijeva odgovorno ponašanje i međusobno uvažavanje nedodirljivosti ljudskog dostojanstva.

¹¹³ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 180.

¹¹⁴ E. SCHOCKENHOFF, Koliko je nedodirljivo ljudsko dostojanstvo? Veza između ljudskoga dostojanstva, osobe i naravi na području bioetike, u: *Bogolovska Smotra* 77 (2007.) 1., str.8.

¹¹⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 14.

¹¹⁶ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 164.

¹¹⁷ L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 180.-181.

2.4. Dostojanstvo osobe kroz prizmu kršćanskog morala

Dostojanstvo ljudske osobe izvire i iz moralno usmjerenog djelovanja, utemeljenog na slobodi i odgovornosti. Međutim, u proizvoljnom tumačenju slobode izbora i neodgovornosti, kriju se brojne zamke za ugnjetavanje ljudskog dostojanstva.

Sloboda i odgovornost dvije su različite strane jedne te iste medalje. Tako gdje se dokida sloboda, dokida se i odgovornost. Grubo filozofski rečeno, sloboda bi označavala čovjekovu autonomiju te obdarenost mogućnošću izbora. Nasuprot ovome mišljenju je stav koji negira slobodu i govori o čovjekovoj determiniranosti. Dakako, kršćansko je shvaćanje nespojivo s ovim determinirajućim stavovima ali i s onim stavovima koji čovjeku priznaju slobodu, ali pritom pred očima imaju čovjeka kao izoliranog subjekta, neovisna o Bogu. To znači da se kršćansko poimanje slobode ne svodi isključivo na mogućnost izbora, iako je ta definicija integralni dio i kršćanskog poimanja slobode. Naime, kršćanin živi onu slobodu i u onoj slobodi o kojoj govori Biblija i kršćanska teologija. To je sloboda koja je posljedica Božjeg spasenjskog djela i koja je oduvijek bila uokvirena milošću.¹¹⁸

Čovjek je obdaren slobodom, izuzetnim znakom slike Božje.¹¹⁹ Bog je naime htio čovjeku dati u "*svoje ruke vlastite odluke*" (usp. Prop 15,14) tako da sam od sebe traži svojega Stvoritelja i da, slobodno prijanjajući uza nj, dođe do potpuna i blažena savršenstva. Dostojanstvo čovjeka zahtijeva, dakle, da radi po svjesnom i slobodnom izboru, to jest potaknut i vođen osobnim uvjerenjem, a ne po unutarnjem slijepom nagonu ili po čisto vanjskom pritisku.¹²⁰

Time što Bog sklapa Savez s čovjekom, on prestaje biti apsolutni Gospodar. On i čovjek postaju ugovorni partneri. Dakle, snagom Saveza čovjek postaje Božji partner i gotovo njemu jednak. Događaji koje čitamo u knjizi Izlaska također potvrđuju čovjekovu slobodu. Kada je Bog narod izveo na slobodu, dao im je Zakon. Zakon je taj koji ima svrhu da čuva i unapređuje život u slobodi. Prema tome, ljudska sloboda nije apsolutna. Mora postojati neka granica koja bi omogućila zajedništvo između ljudi, ali i zajedništvo ljudi s Bogom. Božje zapovijedi bile bi pokazatelj puta, njima Bog poziva na slobodnu suradnju. Dakle, naglasak je na pozivu. Bog je taj koji daje inicijativu s jedne strane, dok čovjeku s druge strane ostavlja da

¹¹⁸ Usp. Š. MARASOVIĆ, Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja, u: *Crkva u Svijetu* (2005.) 4., str. 446.

¹¹⁹ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 1705.

¹²⁰ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 17, 21.

se slobodno odazove ili ne odazove tom pozivu. Upravo zato što je slobodan, čovjek je i odgovoran. Sve posljedice slobodnog izbora on mora na sebe uzeti. Biblijski rečeno, prepustio ga je u "*ruke njegove vlastite odluke*" (Sir 15,14).¹²¹

Ne može se, dakle, govoriti o kršćanskom poimanju slobode, a da se pri tome ne polazi od odnosa čovjeka i Boga. Čovjek je stvorenje koje je načinjeno na sliku Božju, čemu kršćanska antropologija pridaje veliki značaj. Dvije su polazne osnove te kršćanske antropologije. Prva je činjenica stvorenosti na Božju sliku, a druga je činjenica da se kao stvorenje odaziva Božjem pozivu u postojanje da živi upravo na način kao Njegova slika.¹²²

Međutim, sloboda nije u suprotnosti s čovjekovom ovisnošću kao stvorenje o Bogu.¹²³ Objava uči da vlast određivanja dobra i zla ne pripada čovjeku nego Bogu samome (usp. Post 2, 16-17). Čovjek je zacijelo slobodan, čim može razumjeti i prihvatiti zapovijedi Božje. Zaključujemo prema tome da čovjekova sloboda ipak nije neograničena i apsolutna, nego se on mora zaustaviti pred stablom dobra i zla, budući da je pozvan prihvatiti moralni zakon što ga Bog daje čovjeku. Zapravo, baš u tome prihvaćanju sloboda čovjeka nalazi svoje istinsko i potpuno ostvarenje.¹²⁴

Da je čovjek bitno slobodan, Biblija potvrđuje više puta i na više načina. Čovjek ima sposobnost da sam odluči, a Zakon mu je dan kao pomoć. Ne Zakon koji bi čovjeka ograničio nego upravo suprotno, on proširuje čovjekovu egzistenciju. Prema tome, čovjek je slobodno i odgovorno stvorenje koje se može odlučiti za dobro ili za zlo. K tome, čovjeku se jasno daje na znanje da će svatko morati položiti svoje račune pred Bogom na posljednjem sudu. No, grijeh je po slobodi ušao u svijet te trajno pogađa čovjeka i unosi nemir u njegovu egzistenciju.¹²⁵ U Pashalnom misteriju, Krist koji umire radi čovjeka i njegovih grijeha, vraća tom čovjeku onu i onakvu slobodu za koju nas je stvorio Bog, za tu i takvu slobodu Krist nas je oslobodio. Jer samo Krist (Iv 8,36) i Kristova istina oslobađa (Iv 8,32), i jer sve stoji u njemu (Kol 1,17), u njemu se najbolje ostvaruje ljudska sloboda. Slobodi zato treba da bude oslobođena. Njezin je osloboditelj Krist (Gal 5,1).¹²⁶

¹²¹ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 284.-289.

¹²² Usp. Š. MARASOVIĆ, *Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja...*, str. 450.451.

¹²³ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 1733.

¹²⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve, Veritatis splendor/Sjaj istine*, (6. kolovoza 1993.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1998., br. 1161-1162.

¹²⁵ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 284.-285.

¹²⁶ Usp. Š. MARASOVIĆ, *Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja...*, str. 451.

Tako čovjekova sloboda treba biti u skladu s moralnim redom, zato i jesu dane Božje zapovijedi, kao i Govor na gori te apostolska kateheza. Kada bi se svatko vodio prema vlastitom nahođenju, svatko bi imao vlastiti moral i prebrzo bi nastao kaos u međuljudskim odnosima. Ovako nam Božje i Kristove zapovijedi pokazuju put autentičnog čovjekova ostvarenja, i na taj način određuju kako se ljudska sloboda treba usmjeriti ukoliko želi ostati u službi očovječenja čovjeka. Stoga su zapovijedi u skladu s najdubljim težnjama ljudskoga srca. Pavao to potvrđuje i kaže: *"Po iznutrašnjem čovjeku s užitkom se slažem sa zakonom Božjim, ali opažam u svojim udovima drugi zakon, koji vojuje protiv zakona uma moga i zarobljuje me zakonom grijeha."* (Rim 7,22-23). Naime, ako čovjek ne bi bio u stanju izvršiti zapovijedi koje su mu dane, taj Zakon i te zapovijedi ne bi imale smisla. U tom smislu, biblijska zapovijed *"ne ubij!"* zabranjuje čovjeku slobodno odlučivanje o tuđem ali i vlastitom životu. Prema tome, svaki je život Božji dar, on je svet i nepovrediv jer ima svoj korijen u Stvoritelju. Dakle, moja je sloboda ograničena slobodom drugih i obratno. Na taj način Bog osporava pravo pojedinca kada je ono na štetu drugoga, te na taj način brani slobodu.

U događaju stvaranja, sklapanja Saveza i Kristova otkupljenja očituje se činjenica da Bog čuva i ljubi čovjeka s jedne strane, dok mu s druge daje slobodu.¹²⁷

Sloboda proizlazi i očituje se u zajedništvu čovjeka s Bogom ali i sa drugim ljudima. Sloboda ako se krivo poima postaje razorna te se gubi njezin posljednji i uzvišeni smisao: sposobnost ljubljenja. Ako se pojmom slobode opravdava pripisivanje prava koja nam ne pripadaju, ona gubi smisao, ukida samu sebe, jer nije shvaćena u uzajamnom zajedništvu s drugim osobama. A upravo taj dodir moje slobode sa slobodom druge osobe daje mi mogućnost upoznavanja drugih koji su različiti od mene, daju mi mogućnost stvaranja odnosa s njima te na poslijetku daje mi mogućnost da ih ljubim.¹²⁸

Već smo rekli da se čovjekova sloboda tumači Božjom apsolutnom slobodom koja je sinonim za Njegovu ljubav prema stvorenju. Upravo iz te slobode i te ljubavi Bog je čovjeka stvorio i otkupio te mu svoju volju dao kao trajni putokaz kojim treba je ići kako bi ispravno koristio svoju slobodu. Čovjek koji se loše koristit svojom slobodom, koji svjesno i slobodno ignorira Božju volju, taj je neodgovoran prema svome Stvoritelju.¹²⁹

¹²⁷ Usp. M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije...*, str. 288.-291.

¹²⁸ Usp. B. DADIĆ, C. NEKIĆ, Čovjek i njegova sloboda, u: *Diacovensia* 25 (2017.) 3., str. 410.

¹²⁹ Usp. Š. MARASOVIĆ, Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskog ponašanja..., str. 447.

Budući da je čovjek stvoren na sliku Božju, čovjek kao pojedinac ima dostojanstvo osobe, on nije tek nešto, nego netko. Sposoban je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s drugim osobama, milošću je pak pozvan u savez sa Spasiteljem da mu odgovori u vjeri i ljubavi, i taj odgovor ne može dati nitko osim njega samoga.¹³⁰

Zaključujemo kako čovjek izranja iz Božje stvoriteljske akcije u Isusu Kristu i puninu svojega bića (svoje potpuno ostvarenje, slobodu i spasenje) ostvaruje jedino po sjedinjenju s Utjelovljenim u zajedništvu s Trojedinim Bogom. Upravo ta ontološka otvorenost prema Trojedinom Bogu osigurava i temelj je čovjekove slobode, a sloboda se u svom sadržaju podudara s milošću – zajedništvo s Bogom na ontološkoj i osobnoj egzistencijalnoj razini.¹³¹

Inicijativa je uvijek s Božje strane. Bog je taj koji čovjeka poziva i nudi mu svoju ljubav i milosrđe, dok mu s druge strane ostavlja mogućnost unutar vlastitog prostora slobode da tu ponudu prihvati ili ne prihvati. U tom kontekstu božanski zakon ima ulogu odgoja i pomoći.

Božanski nas zakon odgaja za zajedništvo i ljubav, za slobodu od ropstva grijeha, za ostvarivanje vrijednosti moralnog reda. Međutim, od iskona smo izloženi *"napasti da mislimo kako su naša osobna prava samo tada potpuno sačuvana kad se posve odriješimo od svake norme božanskog zakona. No tim se putem dostojanstvo ljudske osobe ne spašava, nego se, štoviše, gubi."*¹³²

2.5. Dostojanstvo ljudske osobe u dokumentima Crkve

Riječima pape Ivana XIII. želimo započeti zadnje poglavlje u kojem želimo prikazati neumorno zalaganje Crkve oko zaštite dostojanstva ljudske osobe u sklopu zaštite njezinih temeljnih prava.

"Svaki je čovjek osoba, to jest da je narav obdarena razumom i slobodnom voljom. Ona samo po sebi ima prava i dužnosti što izravno i skupa izvire iz same njegove naravi. Budući da su oni općeniti i nepovredivi, ne mogu se ni na koji način otuđiti. Promatramo li pak dostojanstvo ljudske osobe prema istinama objavljenim od Boga, tada ne možemo a da ga

¹³⁰ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 357.

¹³¹ Usp. Đ. HRANIĆ, Sloboda u Kristu, u: *Bogolovska Smotra* 70 (1998.) 3., str. 371.

¹³² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 41.

daleko više ne cijenimo; ta ljudi su otkupljeni krvlju Isusa Krista, po višnjoj milosti postali su Božja djeca i prijatelji postavljeni za baštinike vječne slave."¹³³

I prije pape Ivana XXIII., Lav XIII. bavi se čovjekom i njegovim odnosima prema drugima, osobito se bavi čovjekom u društvu, gospodarstvu, kulturi, obrazovanju i politici. Svoje misli izlaže u socijalnoj enciklici *Rerum novarum* (1891.). Prethodnik Ivana XXIII., Pio XII. posebno je i neprestano upozoravao na poštivanje dostojanstva ljudske osobe prema kojoj su se tako često provodila nasilja. Naime, Pio XII. djeluje za vrijeme II. Svjetskog rata. U svojoj radio poruci od 1. lipnja 1941. godine on je rekao: "*Bitni zadatak svake javne vlasti jest i mora biti čuvanje nepovredivosti prava ljudske osobe...*"¹³⁴

Sva brutalnost globalnih sukoba i iskustvo rata pojačali su svijest o neophodnosti zaštite ljudskih prava. Tako je 10. prosinca 1948., donesena *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, koju je Crkveno Učiteljstvo pozitivno ocijenilo, a Ivan Pavao II. ju nazvao prekretnicom na putu moralnog napretka čovječanstva.¹³⁵

Ljudska prava svoj posljednji izvor nemaju u pukoj volji ljudskih bića, u državi, u javnim vlastima, nego u samome čovjeku i u Bogu njegovom Stvoritelju. Ta su prava univerzalna, nepovrediva, neotuđiva.¹³⁶

Njemački isusovac Karl Rahner složit će se papom Ivanom XXIII. kada tumačeći čovjeka polazi od poznatog aksioma da je čovjek "*stvorenje Božje*". Taj izraz uključuje da je on slobodan, razuman, odgovoran, samosvojan u svojoj naravi, pa stoga i osoba izvornog dostojanstva i bez posrednika u svojim pravima. Čovjek, stvoren na "*sliku Božju*", u središtu je svega stvorenog i iz te "*slike*" upravo izvire njegovo dostojanstvo. Ako svakoj osobi pripada dostojanstvo nužno mora biti isključena svaka diskriminacija u temeljnim pravima osobe. *Budući da su svi ljudi, oduhovljeni razumnom dušom i stvoreni na sliku Božju, iste naravi i istog porijekla, i jer svi, od Krista otkupljeni, imaju isti poziv i isto božansko određenje, treba da im se sve više priznaje temeljna jednakost svijetu.*¹³⁷

¹³³ IVAN XXIII., *Enciklika Pacem in terris/Mir u svijetu*, (11. travnja 1963.), u: M. Valković, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 165.

¹³⁴ I. KOPREK, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima..., str. 41.

¹³⁵ Usp. PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2005., str. 117.

¹³⁶ Usp. *Isto*, str. 118.

¹³⁷ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 29.

Papa Ivan XXIII., čovjeka će prikazati kao osobom dostojanstva i kao takva ona je nositelj svih prava.¹³⁸ Papinska komisija *Iustitia et pax* izdaje dokument *Crkva i ljudska prava* koji promovira temeljna prava čovjeka kao pojedinca, ali i zajednice. U spisu stoji:

*"bilo je vremena u povijesti Crkve u kojima se ljudska prava riječju i djelom nisu jačala i branila odgovarajućom jasnoćom ili energijom. Danas je Crkva po svojem nauku i svojoj djelatnosti važan činitelj na području ljudskih prava. Njezin se doprinos vrlo cijeni i društvo traži njezin savjet kako bi se ukupan trud oko punog priznanja ljudskih prava mogao pokazati djelatnim i plodnim."*¹³⁹

Tek se s Ivanom XXIII., papom koji je sazvaio Drugi vatikanski sabor, razvija sustavno katoličko učenje o ljudskim pravima. U enciklici: *Mater et magistra* (1961.) on je objasnio razloge zbog kojih je potreban novi pogled na socijalnu moralnost. Upravo ovom enciklikom Crkva želi još jednom istaknuti prioritet ljudskog dostojanstva. Čovjek je temelj, uzrok i svrha svih socijalnih institucija. Posebnost koju je donio ovaj papa jest njegovo stalno isticanje činjenice da ljudsko dostojanstvo može postojati samo u kontekstu svjesno razvijenih ljudskih međuodnosa.¹⁴⁰ Samo udružen s drugima čovjek može zaštititi svoje dostojanstvo. *"Čovjek pojedinac nužno je temelj, uzrok i cilj svih društvenih ustanova, čovjek ukoliko je po naravi društveno biće uzdignuto u nadnaravni red."*¹⁴¹

Uz gore navedenu encikliku, papa Ivan XXIII izdaje najvažniji papinski tekst na području ljudskih prava: *Pacem in terris* (1963.) Ona vidi provođenje zaštite ljudskih prava kao jamac mira u svijetu. *Pacem in terris* započinje rekapituliranjem tradicionalnog katoličkog socijalnog učenja o dostojanstvu ljudske osobe i poštivanju ljudskih prava.¹⁴²

*"Temelj dobro uređene i plodonosne ljudske zajednice treba biti ono načelo da je svaki čovjek osoba, to jest da je narav obdarena razumom i slobodnom voljom. Ona sama po sebi ima prava i dužnosti što izravno i skupa proizlaze iz same njegove naravi. Budući da su oni općeniti i nepovredivi, ne mogu se ni na koji način otuđiti."*¹⁴³

Enciklika tvrdi da svako ljudsko biće ima svoje dostojanstvo i prava koja proizlaze iz same ljudske naravi. Pozivajući se na naravni zakon, svako ljudsko biće ima pravo na poštivanje i slobodu.

¹³⁸ Usp. T. JOZIĆ, *Na tragovima odgovornosti*, Vrhbosanska teologija, Sarajevo, 2000., str. 63.-64.

¹³⁹ V. ZSIFKOVITS, Dostojanstvo čovjeka i ljudska prava, u: *Bogoslovska smotra* 59 (1989.) 3-4, str. 306.

¹⁴⁰ Usp. Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII., Pavla VI. i Ivana Pavla VI., u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 268.

¹⁴¹ IVAN XXIII., *Mater et magistra/Majka i učiteljica*, (15. svibnja 1961.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1985., br. 219.

¹⁴² Usp. Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII., str. 268.

¹⁴³ IVAN XXIII., *Enciklika Pacem in terris/Mir u svijetu*, (11. travnja 1963.), u: M. Valković, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 163.

Ljudsko dostojanstvo i prava nisu ovisna o nikakvom ljudskom autoritetu. Zemaljski autoritet nije nam dao ova prava, pa ga on ne može ni oduzeti. Autoritet dolazi od Boga ako je izvršavan prema zdravom razumu i nije protivan moralnom redu koji dolazi od Boga.

Pacem in terris daje podršku *Općoj deklaraciji* Ujedinjenih naroda, koju valja smatrati kao korak i prilaz k uspostavi pravno-političkog uređenja svjetske zajednice, poglavito zato što ona priznaje dostojanstvo svih ljudskih bića.¹⁴⁴

Uz papu Ivana XXIII, papa Pavao VI. u govorima, pismima, enciklikama i brojnim nastupima često razlaže crkveni nauk o ljudskom dostojanstvu i čovjekovim pravima. 1964. godine papa izdaje encikliku pod imenom *Ecclesiam suam* – Crkvu svoju u kojoj govori o poslanju Crkve u današnjem vremenu i suvremenom svijetu, također govori o brizi Crkve za čovjeka.¹⁴⁵ Papa je 1965. godine u New Yorku u sjedištu Ujedinjenih naroda progovorio pred najuglednijim državniciima svijeta i njihovu promicanju ljudskih prava:

*"Ono što vi ovdje proklamirate jesu temeljna ljudska prava i dužnosti čovjeka, njegovo dostojanstvo, njegova sloboda, a prije svega vjerska sloboda. Osjećamo da ste vi tumači onoga što je najuzvišenije u ljudskoj mudrosti, gotovo bi rekli: njezino obilježje svetosti. Jer se radi, prije svega, o životu čovjeka, a život čovjeka jest svet: nitko se ne smije usuditi u nj dirati."*¹⁴⁶

U poruci 1973. godine povodom 25-te obljetnice *Opće deklaracije o ljudskim pravima* Ujedinjenih naroda Pavao VI. je dao podršku Organizaciji u nastojanju oko promicanja i poštivanja temeljnih ljudskih prava i pozvao da se nastavi braniti i štititi sloboda i dostojanstvo svakog čovjeka bez ikakve razlike u rasi, boji kože, jeziku, religiji ili socijalnom položaju. O pravu čovjeka na rad i o pravu naroda na integralni razvoj Pavao VI. je govorio u Međunarodnoj Organizaciji Rada u Ženevi 1969. godine, a to je i posebno predmet njegove socijalne enciklike: *Populorum progressio*.¹⁴⁷ Pored briga i teškoća s kojima se čovječanstvo susreće, papa navodi niz neophodnih stvari koji je čovjek lišen, naglašavajući pritom da njihov nedostatak vrijeđa dostojanstvo i priječi ostvarenje čovjekovih prava u svakodnevnom življenju: *"Biti oslobođen bijede, imati sigurnije zajamčen vlastiti opstanak, zdravlje, stalno*

¹⁴⁴ Usp. Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII..., str. 270.

¹⁴⁵ M. BIŠKUP, *Ljudska prava, povijesno teološki osvrt*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 110

¹⁴⁶ PAVAO VI., *Govor pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda*, (4. listopada 1965.), u: M. Valković, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 312.

¹⁴⁷ Usp. Z. KUJUNDŽIĆ, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII..., str. 276.

zaposlenje, imati puniji udio u odgovornostima, biti pošteđen od svakog tlačenja i situacija koje vrijeđaju ljudsko dostojanstvo, ..."¹⁴⁸

Enciklika koristi standard integralnog razvoja za određivanje konkretnih zahtjeva ljudskog dostojanstva. Osoba ne može razviti sve svoje potencijalne bez sudjelovanja drugih osoba. Potrebno je balansirati vrijednosti i postavljati prioritet. Čovjek se mora susresti s čovjekom, narodi se moraju susresti kao braća i sestre, kao djeca Božja. Ova ljudska međuovisnost prelazi u konkretan moralni zahtjev – ljudska prava i dužnosti. Ljudska prava su, onda, izrazi temeljitijeg moralnog iskustva ljudske solidarnosti.¹⁴⁹

Premda su se već u prvoj polovici 20. st pape zauzimale za ljudsko dostojanstvo i prava, ipak je tek od pape Ivana XXIII taj angažman postao stalnom sastavnicom dokumenata najviše crkvenog učiteljstva. Prvu i neopozivu potvrdu dobio je pak na Drugom vatikanskom koncilu, na kojem je Crkva prihvatila ljudska prava i njihovo zastupanje kao svoje posebno poslanje u suvremenom svijetu.¹⁵⁰

Doprinos Drugog vatikanskog sabora koji u više dokumenata govori o ljudskim pravima, posebno u konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* nalazimo nekoliko tekstova o "čovjekovim svetim pravima", te u Deklaraciji o ljudskoj slobodi: *Dignitatis humanae*¹⁵¹, koja kaže kako : *dostojanstvo ljudske osobe u ovo naše doba iz dana u dan sve više prodire u svijest ljudi, i raste broj onih koji zahtijevaju da ljudi mogu imati i služiti se vlastitom odlukom i odgovornom slobodom u svom djelovanju, ne pod pritiskom, nego svjesni svoje dužnosti.*¹⁵²

Konstitucija *Gaudium et spes* će reći da ideja o stvaranju čovjeka na sliku Božju poprima svoje pravo značenje i doseže savršenstvo u Kristu "*savršenom čovjeku*", "*slici Boga nevidljivoga*" (Kol 1,15),¹⁵³ "*otisku Bića njegova*" (Heb 1,3).¹⁵⁴ Ovom se konstitucijom eksplicitno željelo dati prve nacрте kršćanske antropologije: Stoga će stožerom svega našega

¹⁴⁸ PAVAO VI., *Populorum progresio/Enciklika o razvitku naroda*, (26. ožujka 1967.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1967., br. 6.

¹⁴⁹ Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII., str. 279.

¹⁵⁰ M. JELEČEVIĆ, Drugi vatikanski sabor i Biskupske sinode 1971. i 1974. o dostojanstvu ljudske osobe i ljudskim pravima, u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve...*, str. 289.

¹⁵¹ Usp. I. FUČEK, Katolički moral i ljudska prava, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 125.

¹⁵² DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Deklaracija o vjerskoj slobodi Dignitatis Humanae/O dostojanstvu čovjeka, ...* br. 1.

¹⁵³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 22.

¹⁵⁴ Usp., E. HAMEL, Biblijsko-teološke refleksije o ljudskim pravima, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 159.

izlaganja biti čovjek – i to jedan i cijeli, s dušom i tijelom, sa srcem i savješću, s umom i voljom.¹⁵⁵ Otajstvo čovjeka postaje jasno samo u otajstvu Utjelovljenoga, dakle, čovjeka se promatra kroz prizmu Objave. S nešto drukčijom strukturom, za razliku od drugih dokumenata ovaj se posebno ističe po opisima konkretne životne situacije suvremenog čovjeka. Govori o konkretnom čovjeku, prema tome ona je upućena svima. Adresati ovoga teksta su svi ljudi.

Način govora pastoralne konstitucije jest sljedeći: s jedne strane daje se maksimalno poštivanje čovjekovoj autonomiji, govori se o slici čovjeka "u počecima" (Post 1-2); dok se s druge strane konstantno upućuje na Krista – Kristovo otajstvo.¹⁵⁶ Budući da je u Isusu Kristu "ljudska narav bila uzeta, a ne uništena, time je ona i u nama uzdignuta na visoko dostojanstvo. Utjelovljenjem se naime Sin Božji na neki način sjedinio sa svojim čovjekom".¹⁵⁷ To je tako zvana 'silazna' linija utemeljenja ljudskog dostojanstva. Druga, 'uzlazna' linija pronalazi svoj temelj u biblijskom nauku o stvaranju "čovjeka na sliku Božju, čovjeka koji je sposoban da spozna i ljudi svoga Stvoritelja, postavljen da gospodari nad svim zemaljskim stvorenjima, da njima upravlja i njima se služi slaveći Boga".¹⁵⁸

Prva praktična posljedica ljudskog dostojanstva je jednakost svih ljudi, iako različiti ukoliko ih promatramo fizički ili njihove umne i moralne sposobnosti, oni svi imaju jednako dostojanstvo.¹⁵⁹

Koncil odbija svaki dualizam potvrđujući vrijednost čovjekove tjelesnosti ali i ističući da upravo po svojoj nutarnosti čovjek nadilazi sveukupnost stvari.¹⁶⁰ To znači da se čovjeka ne može svesti na puki zbir materijalnih elemenata, nego da

"čovjek postoji kao jedincato i neponovljivo biće, postoji kao "ja" koji se može samorazumijevati, samoposjedovati, samoodređivati. Ljudska je osoba razumno i svjesno biće, sposobno razmišljati o sebi samoj i, dakle, imati svijest o sebi i vlastitim činima. Ipak, nisu razum, svijest i sloboda one koje određuju osobu, nego je osoba ona koja je u temelju čina

¹⁵⁵ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 3.

¹⁵⁶ Usp. R. PAVLIĆ, Doprinos Drugog vatikanskog sabora čovjeku kao teološkoj temi, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 319.

¹⁵⁷ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 22.

¹⁵⁸ Usp. *Isto*, br. 12.

¹⁵⁹ Usp. *Isto*, br. 29.

¹⁶⁰ Usp. M. JELEČEVIĆ, Drugi vatikanski sabor i Biskupske sinode 1971. i 1974. o dostojanstvu ljudske osobe i ljudskim pravima, u: V. BLAŽEVIĆ (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve...*, str. 292.

*razumna, svijesti i slobode. Ti čini mogu i izostati, no čovjek zbog toga ne prestaje biti osobom."*¹⁶¹

Koncil stoga odbija svaku moguću manipulaciju čovjekom, štiti ga kako ne bi bio sveden na puko sredstvo za postizanje društvenih, gospodarskih ili političkih ciljeva. Cilj istih treba biti dobro osoba, a ne obratno. Čitamo u *Gaudium et Spes* 26: "*Društveni poredak, dakle, i njegov razvitak moraju uvijek imati za cilj dobro osoba, jer red stvari treba da se podredi osobnom redu, a ne obratno.*" Vidjeli smo kako Koncil gleda na osobu kao cjelinu, pri čemu vrednuje i fizičko ali i ono nutarnje čovjekovo, njegovu obdarenost razumom i slobodnom voljom, srcem i savješću.¹⁶² Čovjekovo se dostojanstvo očituje u pokoravanju nutarnjem glasu savjesti, a ona je "*najskrovitija jezgra i svetište čovjeka*".¹⁶³ Bog je onaj koji je u čovjeka upisao moralni zakon. Međutim, čovjek ne gubi svoje dostojanstvo kada je njegova savjest u zabludi koju on ne može svladati. Čovjek je svjesno i slobodno biće, prema tome, dostojanstvo čovjeka zahtjeva djelovanje po svjesnom i slobodnom izboru, a ne po slijepom nagonu.¹⁶⁴ Birajući istinsko dobro čovjek potvrđuje svoje dostojanstvo, dok slobodnim i svjesnim izabiranjem zla on niječe sebe, svoje ali i dostojanstvo drugoga čovjeka.¹⁶⁵

Na temelju prikazanog nauka vidimo kako je u središtu čovjek, ali se Koncil neprestano vraća na izvor, točnije na Utjelovljenoga, na otkupljenje i na eshatološki susret stvorenja i Stvoritelja.

Drugi vatikanski sabor u svojim dokumentima ostaje vjeran biblijskom nauku ali i blizak suvremenom čovjeku.

Osim opširnog obrazloženja i shvaćanja čovjekovog dostojanstva, Koncil stavlja naglasak i na ljudska prava. Ono prvo i temeljno pravo jest svakako pravo na život, na jednakost svih, pravo na privatno i javno ispovijedanje vjere, slobodu izražavanja, na duhovni i kulturni identitet, pravo na život u društvu i druga čovjekova prava.

Čovjekovo dostojanstvo i njegova prava nakon Sabora čitava Crkva shvaća kao integralni dio evangelizacije. Poruka je o spasenju čitava čovjeka i svih ljudi. To se spasenje

¹⁶¹ PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve...*, str. 104.

¹⁶² Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Deklaracija o vjerskoj slobodi Dignitatis Humanae/O dostojanstvu čovjeka...* br. 2.

¹⁶³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada...*, br. 16.

¹⁶⁴ Usp. *Isto*, br. 17.

¹⁶⁵ Usp. M. JELEČEVIĆ, *Drugi vatikanski sabor i Biskupske sinode 1971. i 1974. o dostojanstvu ljudske osobe i ljudskim pravima...*, str. 292.293.

ne ostvaruje ni učinkovito ni potpuno ako se ne spašava i ne promiče čitav čovjek u svim svojim odnosima i vrijednostima. ¹⁶⁶

Ivan Pavao II., u božićnom nagovoru kardinalima, pod naslovom *Crkva u današnjem svijetu brani čovjekovo dostojanstvo*, osvrćući se na prvu godinu svojega pontifikata koja mu je protekla pod znakom zauzimanja za čovjekova prava. ¹⁶⁷

Papa Ivan Pavao II. polazi od temeljnog pitanja: Čovječe, tko si? Prema njemu, to pitanje o čovjeku usko je povezano uz samo pitanje o Bogu: "*U središtu svake kulture jest stav što ga čovjek zauzima pred najvećom tajnom: tajnom Boga.*"¹⁶⁸ Tek u tom svjetlu čovjeka, njegovo dostojanstvo i njegov život imaju svoj puni smisao. Srcu proživljene drame suvremenog čovjeka treba dati pomračenje smisla Boga i čovjeka, tipično za društveni i kulturni kontekst u kojem prevladava sekularizam. Tko se pusti zaraziti tom klimom, lako ulazi u strašni začarani krug: gubeći smisao Boga, teži se i gubljenju smisla čovjeka, njegova dostojanstva i njegova života. ¹⁶⁹ Kršćanski humanizam naglašava činjenicu da je čovjek ljudskog i božanskog podrijetla, činjenicu da on nije sasvim autonoman već heteronoman, tj. činjenicu da čovjeka uvijek treba teonomno tumačiti. ¹⁷⁰

Prva papina enciklika *Redemptor hominis*, Otkupitelj čovjeka, objavljena 1979. godine u kojoj papa slijedi nauk Drugog vatikanskog sabora ali vodeći računa i o tadašnjem životnom okruženju, posebnu pažnju posvećuje čovjeku, u svoj njegovoj istini. Papa promišlja o Utjelovljenja kao najvećem svjedočanstvu čovjekovog dostojanstva i vrijednosti. O tom misteriju ovako razmišlja: "*U toj dimenziji čovjek ponovno nalazi veličinu, dostojanstvo i vrijednost svoje čovječnosti. U otajstvu Otkupitelja čovjek biva iznova 'izražen' i na neki način iznova stvaran. On biva iznova stvaran!*"¹⁷¹

Već iduće godine njegova druga enciklika naslovljena je *Dives in misericordia*, Bogat milosrđem. U njoj on suvremenom mišljenju, koje kao da se suprotstavlja Bogu milosrđa i

¹⁶⁶ Usp. I. FUČEK, Katolički moral i ljudska prava, u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 129.

¹⁶⁷ B. DUDA, Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II., u: I. KOPREK (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja...*, str. 173.

¹⁶⁸ IVAN PAVAO II., *Socijalna enciklika Centesimus annus/Stota godina*, (1. travnja 1991.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2001.

¹⁶⁹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava..., str. 161.

¹⁷⁰ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Crkva se zauzima za cjelovito promaknuće čovjeka, u: *Bogoslovska Smotra* 65 (1995.) 3-4., str. 458.

¹⁷¹ IVAN PAVAO II., *Enciklika Otkupitelj čovjeka/Redemptor hominis*, (4. ožujka 1979.), u: M. Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., br. 10.

teži iz čovjeka istrgnuti i sam pojam milosrđa, pokazuje u Kristu lice milosrdnoga Oca i njegovu ljubav.

*"Istinski kršćansko milosrđe je ujedno, u nekom smislu, najsavršenije utjelovljenje 'jednakosti' među ljudima, pa stoga i najsavršenije utjelovljenje pravednosti ukoliko i ona u svome djelokrugu teži istom učinku. Jednakost koju uspostavlja pravednost, ograničuje se, dakako, na predmetna i izvanjska dobra, dok ljubav i milosrđe omogućuju da se ljudi međusobno susreću u vrednoti samoga čovjeka, i to s dostojanstvom koje je njemu vlastito. Istovremeno, "jednakost" ostvarena "velikodušnom i dobrotivom ljubavlju" ne ruši razlike: onaj koji daje postaje velikodušniji, kad osjeća da je istodobno obdaren od onoga koji prima njegov dar; i obratno, onaj koji zna primiti dar sa svježom da primajući ga i on čini dobro, sa svoje strane služi velikoj stvari dostojanstva osobe, pa stoga pridonosi da se ljudi međusobno još dublje sjedine"*¹⁷² (Usp. 1 Kor 13, 4)

Treća enciklika naslovljena je *Laborem exercens*, Radom čovjek, 1981., a posvećena je ljudskom radu, zapravo samome čovjeku.

*"Rad je jedan od tih vidova, trajan i temeljan, uvijek aktualan i takav da neprestano zahtijeva pažnju i odlučno svjedočenje. Nova pitanja, novi problemi neprekidno se pojavljuju i svaki dan se rađaju nove nade, ali i strahovi i prijetnje povezani uz tu temeljnu dimenziju ljudskog postojanja. Ona, naime, svakog dana izgrađuje čovjekov život koji iz nje crpi svoje specifično dostojanstvo; no ona istovremeno sadrži nesmanjivu količinu truda, muke, kao i iskorištavanja i nepravde što duboko prožimlju društveni život unutar svakog naroda i na međunarodnoj razini."*¹⁷³

Zatim imamo *Slavorum Apostoli, Dominum et vivificantem, Redemptoris Mater, Sollicitudo rei socialis* kojom je obogatio društveni nauk Crkve. U toj sedmoj enciklici papa raspravlja o istinskom razvitku čovjeka i društva, pri čemu se osvrće na socijalnu encikliku Pavla VI, *Populorum progressio* koja je na neki način dokument kojim se oživotvoruje učenje Drugog vatikanskog sabora.¹⁷⁴ *"Isto je tako neophodno, kako je to poželjela već i enciklika Populorum Progressio, svakome narodu priznati jednako pravo sjesti za isti stol s bogatašem, umjesto da leži poput Lazara izvan vrata, dok psi dolaze i ližu mu čireve (usp. Lk 16, 21). I narodi i pojedinci moraju uživati temeljnu jednakost."*¹⁷⁵

Karol Wotyła, još od studentskih dana gaji zanimanje za čovjeka kao osobu. To je zanimanje vidljivo i u njegovim enciklikama koje smo gore nabrojali. Svakako, polazište njegova mišljenja jest Biblija, točnije, Knjiga postanka: *"Na svoju sliku stvori Bog čovjek"*. Iz

¹⁷² IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia/Bogat milosrđem*, (30. studenog 1980.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1981., br. 14.

¹⁷³ IVAN PAVAO II., *Laborem exercens/Radom čovjek*, (14. rujna 1981.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1981., br. 1.

¹⁷⁴ Usp. I. TADIĆ, Antropološki vid enciklike Ivana Pavla II., u: I. KOPREK (ur.), *Defensor hominis*, FTI, Zagreb, 2003., str. 51.-54.

¹⁷⁵ IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis/Socijalna skrb*, (30. prosinca 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1998., br. 33.

toga teksta iščitava čovjekovu ontičku ovisnost o Bogu, svome Stvoritelju. Upravo iz te činjenice proizlazi čovjekovo dostojanstvo te ono uzdiže čovjeka na nadnaravnu svrhu koja nadilazi zemaljski život. Time je čovjeku dana sposobnost da transcendiraju svaki društveni poredak prema istini i dobroti. Možemo reći da je čovjekovo dostojanstvo sve ugroženije što se čovjek više udaljava od Boga. U takvim situacijama dolazi do raznih oblika i načina povreda čovjeka, njegovog dostojanstva i temeljnih prava, a osobito pravo na život.¹⁷⁶ Kada se ljudska prava zanemaruju ili preziru, kada težnja pojedinačnih probitaka nepravedno nadvlada zajedničko dobro, tada su neizbježno posijane klice nestalnosti, pobune i nasilja.¹⁷⁷

U tehnološkoj civilizaciji s životom se počelo postupati više kao s nekom stvari, zato će naputak, *Dar Života*, Kongregacije za nauk vjere, u nekoliko navrata naglasiti da je život "dar života, što ga je Bog Stvoritelj i Otac povjerio čovjeku, te od njega zahtjeva da bude svjestan njegove neizrecive vrijednosti i da za nj preuzme odgovornost"¹⁷⁸.

Uz instrukciju *Donum Vitae*, 1987., Ivan Pavao II. napominje kako nije svaki mogući tehnički zahvat ujedno i moralno prihvatljiv. Instrukcija je crkveni odgovor na pojavu novih metoda istraživanja na području medicine. Čovjek, prema tome, nije gospodar nego pastir života.¹⁷⁹ Naputak dalje kaže: "Ljudsko biće mora se poštivati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga njegova začeca, pa mu se stoga od toga istoga časa moraju priznati prava osobe, među kojima je prije svega nepovredivo pravo svakoga nevinog ljudskog bića na život".¹⁸⁰

Instrukcija *Donum Vitae* se posebno bavi dostojanstvom ljudskog života u embrionalnoj fazi. Dotadašnje definicije osobe imale su pred očima čovjeka već rođena, odrasla. U ovom se naputku ne kaže "embrij je osoba" ali se to bitno pretpostavlja. Sam život osobe dragocjeniji je i važniji od definicije osobe. Zato je, bez obzira na nedorečenost definicije, potrebno zajamčiti sigurnost, poštovanje i dostojanstvo osobe.

Očita nesigurnost u nekim krugovima, ne možemo dovesti u pitanje našu dužnost poštivanja ljudskog života u embriju. Ako embriju pripada ljudski život, jeli on ujedno i osobni život? Nesigurnost da nije veća je od nesigurnosti da je. Vjerojatnost da je osoba

¹⁷⁶ Usp. I. JAKULJ, Neki etičko – pravni vidovi dostojanstva osobe u enciklikama Ivana Pavla II. i njegova zaštita u Zakonu kanonskog prava, u: I. KOPREK (ur.), *Defensor hominis*, FTI, Zagreb, 2003., str. 97.

¹⁷⁷ IVAN PAVAO II., Nella prima Enciclica, br. 1, u: AAS, 91/1999., str. 378.

¹⁷⁸ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae/Dar života*, (22. veljače 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 7.

¹⁷⁹ Usp. V. POZAIĆ, *Život prije rođenja*, FTI, Zagreb, 1990., str. 147.

¹⁸⁰ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae/Dar života*, (22. veljače 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 1.

prisutna i u embriju ima prevagu nas suprotnom nesigurnošću. Tu se radi o vjerojatnosti, a vrijednost osobe nadilazi sve druge ovozemaljske vrijednosti zbog kojih bi netko mogao ugroziti dostojanstvo i opstojnost ljudskog bića u njegovu embrionalnom stanju.

Iz 1986. godine imamo *Deklaraciju o pravima nerođene djece* koja će jasno istaknuti da i ono ima pravo na život. Osim prava ova će Deklaracija baš kao i *Donum Vitae* istaknuti važnost tijela, točnije govorit će protiv zlouporabe tijela mrtvog nerođenog djeteta. Ono podsjeća na katoličko gledište da je čovjek jedinstvo tijela i duše, te kaže da dirnuti u ljudsko tijelo ne znači samo dirnuti u tkiva, organe i njihove funkcije, nego se na različitim razinama dira cijela osoba. Prema tome, osobito na području medicine, nikada se nema posla s dijelom tijela nego s osobom koja ima svoje dostojanstvo i svoja prava od trenutka začeća.¹⁸¹

Naime, do povreda čovjekova dostojanstva doći će svakako s novim tehnološkim napretkom na području medicine gdje su se pojavile brojne metode poput umjetne oplodnje, istraživanja matičnih stanica, eksperimentiranja na ljudskim embrijima, uvođenja eutanazije i druge koje uzrokuju nemoralne postupke s katoličkog gledišta.¹⁸²

Osim kroz dokumente, papa djeluje i praktično. Nepobitna je njegova uloga u rušenju komunizma baš kroz inzistiranje na poštivanju ljudskih prava. On poziva sve narode da grade novu civilizaciju koja mora biti utemeljena na međusobnoj solidarnosti. Za Ivana Pavla II., dobro osobe jest i opće dobro, jedno drugo ne isključuje. Zato je dužnost svakog pojedinog građanina da radi na osobnoj izgradnji i doprinosi općem dobru promovirajući etičke vrijednosti.¹⁸³ Papa će u *Evangelium vitae* reći da se društveni odnosi uređuju građanskim zakonima, a oni imaju zadaću osigurati opće dobro, priznati i braniti temeljna ljudska prava, promicati mir i javnu moralnost.¹⁸⁴

Osoba je po svojoj najdubljoj naravi društveno biće, jer takvom ju je htio Bog koji ju je stvorio. Naime, narav se čovjeka očituje kao narav bića koje na svoje potrebe odgovara na temelju odnosne subjektivnosti, to jest na način slobodnog i odgovornog bića koje priznaje potrebu da se integrira i da surađuje sa sebi sličnima, te je otvoren za zajedništvo s njima s obzirom na spoznaju i ljubav. Dakle, društveni život nije nešto što je čovjeku pridodano: on se

¹⁸¹ Usp. V. POZAIĆ, *Život prije rođenja*, FTI, Zagreb. 1990., str. 92.-94.

¹⁸² Usp. *Isto*, str. 147.-148.

¹⁸³ Usp. Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII...., str. 284-285.

¹⁸⁴ I. JAKULJ, Neki etičko – pravni vidovi dostojanstva osobe u enciklikama Ivana Pavla II. i njegova zaštita u Zakonu kanonskog prava, u: I. KOPREK (ur.), *Defensor hominis...*, str. 98.-100.

ne može razvijati niti ostvariti svoje poslanje osim u odnosu s drugima.¹⁸⁵ Ljudska stvorenja imaju u sebi dovoljno mudrosti i odvažnosti da izgrade civilizaciju koja će počivati na poštivanju ljudskog dostojanstva.¹⁸⁶

Čovjek je i slika Božja i Božje dijete. Ujedno je i brat za kojega je Gospodin Isus Krist umro i uskrsnuo. U tom smislu osoba ima svrhu sama u sebi i nikada ne smije biti svedena na golo oruđe i ne može služiti svrsi ljudskoj kao ostala stvorenja, bilo da je riječ o društvu ili o političkoj zajednici. Čovjek je stvorenje na zemlji kojega je Bog želio samo za sebe.¹⁸⁷

Svakako je enciklika *Evangelium vitae* vrhunac tog katoličkog nauka u ovom razdoblju. Ona je jedanaesta enciklika pape Ivana Pavla II., ima četiri poglavlja i posvećena je vrijednosti i nepovredivosti ljudskoga života njegovu dostojanstvu, a govori o veoma teškim povredama života u modernome svijetu. Gledajući na razvoj moderne znanosti, osobito u području biomedicine i genetike, enciklika se može smatrati i papinskim odgovorom na bioetičke probleme modernoga svijeta kojih je čovječanstvo postalo svjesno poslije Drugog svjetskog rata, posebice nakon nurnberškog procesa. Poslije toga se osjetila potreba da se zauzme jasni etički stavovi u znanosti i društvu, za budućnost svijeta i njegova razvoja. Uskoro su ljudska prava, posebice na život, ušla u ustave i državne zakone. Time se pravo sve više počinje zanimati za filozofiju i etiku jer su one jedine sposobne dati razumska opravdanja na osnovna pitanja: na čemu se temelje ljudska prava i dokle ona sežu?¹⁸⁸

Suvremeno društvo stvorilo je svoje opće mnijenje koje smatra ljudskim pravima sve osobne slobode koje se i nerijetko smatraju blagotvornim dostignućem znanstvenog napretka.¹⁸⁹ Prema riječima Ivana Pavla II.

*"to je ono što se u stvari upravo događa na političkom i državnom području: izvorno i neotuđivo pravo na život dovodi se u pitanje ili nijeće na temelju nekog parlamentarnog glasa ili volje jednog makar većinskog dijela pučanstva. To je žalostan rezultat relativizma koji neosporno vlada: pravo prestaje biti takvim, jer više nije čvrsto utemeljeno na nepovredivom dostojanstvu osobe, nego se podvrgava volji jačeg."*¹⁹⁰

Kršćanska antropologija naglašava činjenicu da je čovjek ljudskog, ali i bitno božanskog podrijetla, činjenicu da on nije sasvim autonoman, nego heteronoman, tj. činjenicu

¹⁸⁵ PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve...*, str. 115.-116.

¹⁸⁶ Usp. Z. KUJUNDŽIJA, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII...., str. 280.

¹⁸⁷ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Crkva se zauzima za cjelovito promaknuće čovjeka..., str. 461.

¹⁸⁸ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava..., str. 150.

¹⁸⁹ L. TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive...*, str. 128.

¹⁹⁰ IVAN PAVAO II., *Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života. Evangelium vitae/Evandjelje života*, (25. ožujka 1995.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 20.

da čovjeka uvijek treba teonomno tumačiti. Tako je antropologija enciklike *Evangelium vitae* teološka i biblijska, a temelji se na Isusu Kristu u kojem se spoznaje pravo ljudsko dostojanstvo, kao i čovjekovo vremenito i vječno usmjerenje. Ta vizija čovjeka toliko je bitna da izvan nje pojedini odgovori ostaju neshvatljivi.¹⁹¹

*"Kada se gubi smisao Boga, ugrožen i zagađen je smisao čovjeka... Čovjek se više ne može shvatiti kao 'otajstveno drugi' u odnosu na različita zemaljska stvorenja; on se smatra kao jedan od mnogih živih bića, kao jedan organizam koji je, povrh svega, dostigao jako visok stupanj savršenstva."*¹⁹²

Poštivanje čovjeka kao osobe je osnovni zahtjev koji ne smije doći u diskusiju. O tome ovisi dostojanstvo, blagostanje i opstanak čovječanstva.¹⁹³

Dostojanstvo ljudske osobe temelji se, dakle, na Objavi, posebice na Kristu, i moralni kršćanski život u Kristu. Stoga je katekizam bit cjelokupnog kršćanskog morala: Krist Isus uvijek je činio što se sviđalo Ocu. Uvijek je živio u savršenom zajedništvu s njim. Isto tako su i njegovi učenici pozvani živjeti pod okom Oca 'koji vidi u skrovitosti' da bi postali savršeni kao što je savršen Otac nebeski. Krist je slika Boga nevidljivoga, a čovjek onaj koji je stvoren na sliku i priliku Božju. Upravo na toj činjenici se temelji iznimno čovjekovo dostojanstvo. Sličnost s Bogom pokazuje da su bit i postojanje čovjeka konstitutivno povezani s Bogom na najdublji način.

*"Svi su ljudi stvoreni na sliku jednoga Boga, obdareni su istom razumnom dušom te imaju istu narav i isto porijeklo. Otkupljeni žrtvom Kristovom, svi su pozvani da sudjeluju na istom božanskom blaženstvu: svi dakle uživaju jednako dostojanstvo."*¹⁹⁴

Budući da je čovjek stvoren na sliku Božju, čovjek kao pojedinac ima dostojanstvo osobe, on nije tek nešto, nego netko. Sposoban je upoznati sebe, posjedovati se i slobodno se davati te ulaziti u zajedništvo s drugim osobama, milošću je pak pozvan u savez sa Spasiteljem da mu odgovori u vjeri i ljubavi, i taj odgovor ne može dati nitko osim njega samoga.¹⁹⁵

Prvo poglavlje Katekizma posvećeno je dostojanstvu ljudske osobe koja je pozvana na život s Bogom. Ono daje osnove kršćanske antropologije gdje se naglašava osnovna objavljena istina: čovjek je slika Božja. Na toj osnovnoj i najvećoj objavljenosti istini temelji se

¹⁹¹ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, Crkva se zauzima za cjelovito promaknuće čovjeka..., str. 459.

¹⁹² IVAN PAVAO II., *Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života. Evangelium vitae/Evangelije života...*, br. 22.

¹⁹³ Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 164.

¹⁹⁴ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 356.-358.; 1934.

¹⁹⁵ Usp. *Isto*, br. 357.

čovjekovo dostojanstvo. Tu istinu posebno osnažuje ona pneumatološka ideja kršćanskog života, kao i njegovo ucjepljivanje u Crkvu koja je majka i učiteljica.¹⁹⁶

Zadnji dokument Crkve je instrukcija Kongregacije za nauk vjere *Dignitas personae* (2008.), koja posebice naglašava da ljudsko dostojanstvo treba biti priznato svakom ljudskom biću, od začeca do prirodne smrti.¹⁹⁷ U tom smislu osoba ima svrhu sama u sebi i nikada ne smije biti svedena na golo oruđe i ne može služiti svrsi ljudskoj kao ostala stvorenja, bilo da je riječ o društvu ili o političkoj zajednici. Čovjek je stvorenje na zemlji kojega je Bog želio samo za sebe stoga ljudsko dostojanstvo treba biti priznato svakom ljudskom biću, od začeca do prirodne smrti.¹⁹⁸

*"Dostojanstvo ljudske osobe nužno je priznati svakome ljudskom biću, od rođenja pa do prirodne smrti. To je temeljno načelo koje izriče veliko 'da' ljudskom životu, valja staviti u središte etičkog promišljanja nad biomedicinskim istraživanjima, koja u današnjem svijetu poprimaju sve veću važnost."*¹⁹⁹

Ova nova instrukcija upotpunila je prethodnu instrukciju *Donum vitae*. Osim stvaranja čovjeka na svoju sliku, instrukcija stavlja naglasak i na Utjelovljenje Božjeg Sina koji je tako potvrdio dostojanstvo tijela i duše, konstitutivne odrednice ljudskoga bića, a to otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljenje Riječi. Druga velika značajka Utjelovljenja s obzirom na osobu i njezino dostojanstvo je teološka činjenica da postajući jednim od nas, Sin nam podade moć da postanemo djeca Božja i zajedničari božanske naravi. Upravo je utjelovljenjem potvrđeno dostojanstvo tijela i duše, konstitutivne odrednice ljudskog bića, a to otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi.²⁰⁰

*"Ta nova dimenzija ne protuslovi dostojanstvu stvorenja koje razumom može dokučiti svaki čovjek, nego ga uzdiže na viši, Božji obzor života, omogućujući mu da dublje promiče ljudski život i čine kojima je dozvan na postojanje."*²⁰¹

Time je naglašena i jednakost svih ljudi jer je isti poziv upućen svim ljudima bez razlike i svakoga valja poštivati već samim time što postoji. Logično tomu, kršćanstvo onda ne dozvoljava nikakve kriterije za mjerenje dostojanstva, a ponajmanje onoga na osnovu

¹⁹⁶ Usp. L.TOMAŠEVIĆ, *Bioetika iz teološke perspektive*, Pergamena, Zagreb, 2014., str.185-186.

¹⁹⁷ KOGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, Dignitas personae/Dostojanstvo života* (8. rujna 2008.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2009., br. 1.

¹⁹⁸ Usp. L.TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 165.

¹⁹⁹ KOGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, Dignitas personae/Dostojanstvo života...*, br. 7.

²⁰⁰ Usp., L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 165.

²⁰¹ KOGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, Dignitas personae/Dostojanstvo života...*, br. 7.

zdravstvenog stanja. Uvođenje kriterija bilo bi uvođenje diskriminacije tog sveopćeg dostojanstva.²⁰² Utjelovljenje Sina Božjega očituje jednakost svih osoba što se tiče dostojanstva: "*Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!*" (Gal 3,28). Budući da na licu svakoga čovjeka odsjeva nešto slave Božje, dostojanstvo svakoga čovjeka pred Bogom temelj je dostojanstva dostojanstva čovjeka pred drugim ljudima.²⁰³

U svijetu se utjelovljenjem Isusa Krista očitovala puno uzvišenija spoznaja samog čovjekovog dostojanstva i poimanja njegova identiteta. Nakon utjelovljenja ništa više nije isto. Bog je svojim utjelovljenjem u liku druge božanske osobe Isusa Krista i dalje ostao transcendentan i veoma različit u odnosu na čovjeka, ali i s posebnom relacijom prema samom čovjeku. Isus objavljuje lice Trojstvenoga Boga onakvim kakvo ono jest, kao lice onoga koji ljubi.²⁰⁴

Bog je ljubav i tko ostaje u ljubavi, u Bogu ostaje, i Bog u njemu (1 Iv 4, 16).²⁰⁵ Ovim riječima Prve Ivanove poslanice papa Benedikt XVI. započinje svoju prvu encikliku (2006.). Te riječi na vrlo jasan način izražavaju središte kršćanske vjere: pravu sliku o Bogu i pravu sliku čovjeka, koja se očitovala u svojoj punini u Kristu Isusu. Enciklika osim govora o ljubavi naglasak stavlja na shvaćanje čovjeka kao bića sastavljena od tijela i duha, te je čovjek tek tada posve on sam ako njegovo tijelo i duh nađu unutarnje jedinstvo. Dođe li do preneglašavanja bilo koje od ovih dviju komponenti, neminovno nastaje nered.²⁰⁶ "*Ako čovjek teži tomu da bude samo duh i želi odbaciti tijelo kao nešto što pripada samo životinjama i njihovoj naravi, tada duh i tijelo gube svoje dostojanstvo.*"²⁰⁷

Papa će posebno isticati činjenicu da je čovjek stvoren na Božju sliku i da je kao takav pozvan u ljubavi. Upravo ta činjenica ukazuje na odnos stvorenja i Stvoritelja, koji kada se negira ujedno negira i istinsku čovjekovu veličinu, odustaje se od njegove biti, slobode i dostojanstva.

Lako je uočiti kako, osim Benedikta XVI. i brojni drugi upravo svoje govore i misli o čovjeku i njegovu dostojanstvu započinju vraćajući se na temelje. Taj je temelj naravno Sveto

²⁰² Usp. L. TOMAŠEVIĆ, *Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava...*, str. 166.

²⁰³ Usp. PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve...*, str. 112.

²⁰⁴ D. GALIĆ, Joseph Ratzinger o otajstvu utjelovljenja, u: *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije* 3-4 (2012.), str. 130.

²⁰⁵ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est/Bog je ljubav*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2006., br.1.

²⁰⁶ S. NOSIĆ, Prikaz enciklike "Deus caritas est" pape Benedikta XVI., u: *Crkva u svijetu* 41 (2006.) 2., str. 238.

²⁰⁷ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est/Bog je ljubav...*, br.5.

Pismo koje nam pruža neiscrpno bogatstvo misli. Zato ćemo ovaj rad završiti riječima pape Franje koji upravo govori o toj potrebi vraćanja na Izvor, u pogledu nove evangelizacije i prenošenju kršćanske vjere. Jedino tako, polazeći od Božje riječi i njezina tumačenja, Crkva može stati u obranu čovjeka koji je u ovom suvremenom svijetu često stavljen na marginu, dok se veličaju druge "stvari". Papa daje vrlo važne poticaje, naznačuje putove, korigira stavove i hrabro označuje moguće prepreke na putu Crkve prema njezinoj preobrazbi i evangelizacijskoj službi u suvremenom svijetu. Tako se papa Franjo u svojoj pobudnici *Evangelii Gaudium* najprije obraća Crkvi ali i svakom njezinom članu, pojedincu, da se otvori i iziđe iz svojih sigurnih prostora i uhodanih načina djelovanja te da se stavi u službu svijeta i čovjeka, štiteći njegova urođena, neotuđiva prava, utemeljena na dostojanstvu.

ZAKLJUČAK

Kako smo već spomenuli u uvodu rada, cilj je bio prikazati kako se pojam i shvaćanje "*dostojanstva*" razvijalo kroz povijest, od njezinih samih početaka pri čemu smo naglasak stavili na doprinos kršćanstva i Katoličke Crkve. Rad ćemo pak zaključiti krenuvši od današnje situacije, koja nam je ujedno bila i motivacija bavljenja ovom temom.

Kao što su narodi digli glas nakon masovnih ubojstava, prognanstava, diskriminacija i drugih povreda posebno nakon Drugog svjetskog rata, tako ga i mi dižemo u ovo doba individualizma, pluralizma, sekularizma, subjektivnosti i relativizma. Dižemo glas za obranu svakog čovjeka i njegova dostojanstva.

Suvremeni svijet obilježen je krizom koju možemo promatrati na tri razine. Prva je svakako kriza moralnog života i etičkog shvaćanja gdje se područje normi i zakona pomiče na razinu individualne slobode i osobne savjesti. Upravo ovakvim shvaćanjem ljestvica vrednota biva poljuljana jer poprima različite vrijednosti pri čemu se ignorira ono objektivno, univerzalno i transcendentno. Takva svijest zadaje probleme Crkvi s obzirom na naviještanje Evanđelja i na zahtjeve moralnog kršćanskog života, upadajući tako u drugu krizu. Kriza vjere i više je nego očita u sekularnom društvu. Sekularno društvo u strogom smislu obilježeno je odvajanjem religije i države. Preciznije rečeno, ono isključuje vjeru iz života ljudi te tako negira odnos Boga sa svijetom. Gubeći vjeru u Boga, današnji čovjek gubi i vjeru stvorenosti "*na sliku Božju*". Niječe ono što za kršćane predstavlja temelj ljudskog dostojanstva. Tako s krizom vjere upadamo u krizu čovjeka i njegova dostojanstva. Dok s jedne strane imamo sve veću moć čovjeka, s druge se strane s njime sve više manipulira. Uz pomoć tehnike i znanosti stvorilo se shvaćanje kako čovjek i njegov život nisu nikakva apsolutna, već daleko više relativna vrijednost koja se kreće oko pojma kvalitete života. Na vrhu ljestvice vrijednosti više nije svetost života, nego njegova kvaliteta. Kako čovjek gubi odnos s Bogom tako se gubi i zahtjev da se ljudski život smatra svetim i nepovredivim.

Jedini sigurni put vraćanja vrijednosti "*na svoje mjesto*" Katolička Crkva vidi u vjernosti biblijskoj shemi ljudskog dostojanstva, njegovoj utemeljenosti u *stvaranju*, *otkupljenju* i *eshatološkom susretu* stvorenja i Stvoritelja. Krist, savršeni čovjeka, otkriva enigmu čovjeka ostvarujući u svom životu i u svojoj pashi njegovo izvorno određenje. Kao što je on uvijek činio što se sviđalo Ocu, isto tako su i njegovi učenici pozvani živjeti pod okom Oca koji vidi u skrovitosti da bi postali savršeni kao što je savršen Otac nebeski. Krist

je slika Boga nevidljivoga, a čovjek je onaj koji je stvoren na sliku i priliku Božju. Upravo se na toj činjenici temelji iznimno čovjekovo dostojanstvo.

Sličnost s Bogom pokazuje da su bit i postojanje čovjeka konstitutivno povezani s Bogom na najdublji način. Kako bi ostvario moralni ideal: postizanje Očeve svetosti slijedeći primjer Njegova Sina, čovjeku je dana i "*pomoć*" Duha Svetoga kojemu je Sin povjerio zadaću da poučava i uvodi u njegov misterij. Tako Crkva, vođena Duhom Svetim naviješta i upućuje kako su "*svi ljudi stvoreni na sliku jednoga Boga,...Otkupljeni žrtvom Kristovom, te su tako svi pozvani da sudjeluju na istom božanskom blaženstvu: svi dakle uživaju jednako dostojanstvo*".²⁰⁸

²⁰⁸ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve...*, br. 1934.

BIBLIOGRAFIJA

Crkveni izvori

- BENEDIKT XVI., Govor sudionicima Opće skupštine Papinske akademije za život te sudionicima međunarodnog kongresa "Ljudski embrij u predimplantacijskoj fazi", u: *Acta Apostolicae Sedis* 98 (2006.), str. 264.
- BENEDIKT XVI., *Deus caritas est/Bog je ljubav*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2006.
- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Pastoralna konstitucija o crkvi u suvremenom svijetu, Gaudium et Spes/Radost i nada*, (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2008.
- DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Deklaracija o vjerskoj slobodi Dignitatis Humanae/O dostojanstvu čovjeka*, (7. prosinca 1965.), u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2008.
- HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA (za uporabu prijevoda na hrvatskom jeziku), *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, Glas Koncila, 1994.
- IVAN PAVAO II., *Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, Evangelium vitae/Evanđelje života*, (25. ožujka 1995.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003.
- IVAN PAVAO II., *Socijalna enciklika, Centesimus annus/Stota godina*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2001.
- IVAN PAVAO II., *Enciklika, Otkupitelj čovjeka/Redemptor hominis*, (4. ožujka 1979.), u: Marijan Valković (ur.), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., br.10.
- IVAN PAVAO II., *Dives in misericordia/Bogat milosrđem*, (30. studenog 1980.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1981.
- IVAN PAVAO II., *Laborem exercens/Radom čovjek*, (14. rujna 1981.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1981.
- IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis/Socijalna skrb*, (30. prosinca 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1998.
- IVAN PAVAO II., *Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve, Veritatis splendor/Sjaj istine*, (6. kolovoza 1993.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1998.
- IVAN XXIII., *Mater et magistra/Majka i učiteljica*, (15. svibnja 1961.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1985.
- IVAN XXIII., *Enciklika, Pacem in terris/Mir u svijetu*, (11. travnja 1963.), u: Marijan Valković, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991.
- KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak poštivanju ljudskog života u nastanku i o dostojanstvu rađanja, Donum vitae/Dar života*, (22. veljače 1987.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2012.

KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, Dignitas personae/Dostojanstvo života*. (8. rujna 2008.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2009.

PAVAO VI., *Govor pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda*, (4. listopada 1965.), u: Marijan Valković, *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1991., str. 312.

PAPINSKO VIJEĆE "IUSTITIA ET PAX", *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2005.

PAVAO VI., *Populorum progressio/Enciklika o razvitku naroda*, (26. ožujka 1967.), Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 1967.

Pravni izvori

Deklaracija o nezavisnosti, Kongres 1776., Jednoglasna Deklaracija 13 ujedinjenih država Amerike, dostupno na: http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Deklaracija_nezavisnosti.pdf (17.07.2018.)

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, 1789., dostupno na: <https://www.bastabalkana.com/2012/09/francuska-deklaracija-o-pravima-coveka-i-gradjanina-sloboda-jednakost-bratstvo-1789/> (17.07.2018.)

Opća deklaracija o ljudskim pravima, Usvojena i proglašena od Opće skupštine, Rezolucijom 217 (III), 10. prosinca 1984. Objavljena u Narodnim novinama 28/96;/09.

Povelja Ujedinjenih naroda, 26.lipnja 1945. Objavljena u Narodnim novinama 41/90, 8/91, 14/91, 53A/9t, 9/92 i 55/92;/93.

Djela

ANĐELIĆ, Neven, *Kratka povijest ljudskih prava*, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije, Sarajevo, 2008.

ARAMINI, Michele, *Uvod u bioetiku*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2009.

BAJSIĆ, Vjekoslav, *Ljudska prava u Međunarodnim dokumentima*, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 54.

BIŠKUP, Marijan, *Ljudska prava: povijesno-teološki osvrt*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2010.

DENZINGER, Heinrich, HÜNERMANN, Petar, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, Đakovo, UPT, Đakovo.

DEGAN, Vladimir Đuro, *Načela prirodnog prava u Francuskoj revoluciji*, u: Eugen Pusić (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 245-247, 256.

- DUDA, Bonaventura, Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II., u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 173.
- ETEROVIĆ, Igor, *Kant i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2017.
- FINŽGAR, Alojz, Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina i prava ličnosti, tekst prema: Eugen Pusić (ur.), *Francuska revolucija – ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, Zagreb, 1991., str. 165.
- FUČEK, Ivan, *Pravo pravda*, Verbum, Split, 2008.
- FUČEK, Ivan, Katolički moral i ljudska prava, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 125, 129.
- HAMEL, Eduard, Biblijsko-teološke refleksije o ljudskim pravima, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 153, 159.
- JAKULJ, Ivan, Neki etičko – pravni vidovi dostojanstva osobe u enciklikama Ivana Pavla II. i njegova zaštita u Zakonu kanonskog prava, u: Ivan Koprek (ur.), *Defensor hominis*, FTI, Zagreb, 2003., str. 97-100.
- JELEČEVIĆ, Miro, Drugi vatikanski sabor i Biskupske sinode 1971. i 1974. o dostojanstvu ljudske osobe i ljudskim pravima, u: Velimir Blažević (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 289, 292-293.
- JOZIĆ, Tomislav, *Na tragovima odgovornosti: etika u sjeni iskustva*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2000.
- KANT, Immanuel, *Utemeljenje metafizike čudoređa*, KruZak, Zagreb, 2016.
- KOPREK, Ivan, *Pridi da možeš čuti: etika u sjeni globalizacije i postmoderne*, FTI, Zagreb, 2005.
- KOPREK, Ivan, Pravni poredak i postanak Opće deklaracije o ljudskim pravima, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 28-29, 36-37, 41, 55.
- KUJUNDŽIJA, Zdravko, Dostojanstvo osobe i ljudska prava i slobode u naučavanju Ivana XXIII., Pavla VI. i Ivana Pavla VI., u: Velimir Blažević (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 268, 270, 276, 279-280, 284-285.
- LASIĆ, Stanko, *Pravo na rođenje u učenju Crkve*, Zagreb, 2009.
- LUJIĆ, Božo, Dostojanstvo i prava čovjeka u proročkoj teologiji SZ, u: Velimir Blažević (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 100-128.

- MACAN, Ivan, Čovjek i njegovo dostojanstvo, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999.
- MACAN, Ivan, Temelj ljudskih prava u međunarodnim dokumentima, u: Ivan Koprek (ur.), *Ljudska prava – čovjekovo dostojanstvo, filozofsko-teološka promišljanja*, FTI, Zagreb, 1999., str. 76, 81-82.
- MATULIĆ, Tonči, *Bioetički izazovi kloniranja čovjeka*, Glas Koncila, Zagreb, 2006.
- NEMET, Ladislav, *Teologija stvaranja*, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb, 2003.
- OMEJEC, Jasna, Veliki njemački ustav i nepromjenjiva načela u praksi Saveznog ustavnog suda, u: Jasminka Hasanbegović (ur.), *Pravo i pravda 2015.*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2016., str. 7-8.
- PASCAL, Blaise, *Misli*, Demetra, Zagreb, 2000.
- POPOVIĆ, Anto, Čovjek i njegova prava u svjetlu Biblije s posebnim osvrtom na NS, u: Velimir Blažević (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 138.
- POZAIĆ, Valentin, *Život prije rođenja*, FTI, Zagreb, 1990.
- SUDAR, Pero, Ljudska osoba i ljudska prava u katoličkom učenju Srednjeg vijeka, u: Velimir Blažević (ur.), *Ljudska prava i Katolička Crkva, Dostojanstvo osobe i temeljna ljudska prava u naučavanju Katoličke Crkve*, Pravni centar, Sarajevo, 2000., str. 208, 210-211.
- TOMAŠEVIĆ, Luka, *Bioetika iz teološke perspektive*, Pergamena, Zagreb, 2014.
- VUGDELIJA, Marijan, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Biblioteka Službe Božje, Split, 2000.
- VULETIĆ, Suzana, TOMAŠEVIĆ, Luka, *Bioetika, Scripta ad usum privatum*, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, 2016./2017.

Članci

- BEGIĆ, Martina s. Ana, GOLUBOVIĆ, Marin, Dostojanstvo ljudske osobe i pravo na život, u: *JAHN* (2017.) 15., str. 60., str. 61-62, 65, 69.
- DADIĆ, Borislav, Metafizička istraživanja o sobi, u: *Riječki teološki časopis* (2009.) 2., str. 554.-559.
- DADIĆ, Borislav, NEKIĆ, Cecilija, Čovjek i njegova sloboda, u: *Diacovensia* 25 (2017.) 3., str. 410.
- GALIĆ, Dario, Joseph Ratzinger o otajstvu utjelovljenja, u: *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije* 3-4 (2012.), str. 130.
- HRABAR, Dubravka, Deontološka prosudba ljudskog dostojanstva u obiteljskom pravu, u: *Bogoslovska Smotra* 77 (2007.) 7., str. 30.
- HRANIĆ, Đuro, Sloboda u Kristu, u: *Bogoslovska Smotra* 70 (1998.) 3., str. 371.

- KOPREK, Ivan, Čovjek u slobodi i dostojanstvu, Uz 200. obljetnicu smrti I. Kanta, u: *Obnovljeni Život* (2004.) 2., str. 131.
- MALOVIĆ, Nenad, Ljudsko dostojanstvo između znanosti i svjetonazora, u: *Bogoslovska Smotra* 77 (2007.) 1., str. 49, 51.
- MARASOVIĆ, Špiro, Sloboda i odgovornost, temelj kršćanskoga ponašanja, u: *Crkva u Svijetu* (2005.) 4., str. 446-447, 450-451.
- MIKIĆ, Karlo, Dostojanstvo nedostojno razuma: analiza i kriterij teorijskog utemeljenja ljudskog dostojanstva, u: *JADR* (2016.) 14., str. 310-311.
- NOSIĆ, Stipe, Prikaz enciklike "Deus caritas est" pape Benedikta XVI., u: *Crkva u svijetu* 41 (2006.) 2., str. 238.
- OTTMANN, Henning, Dostojanstvo čovjeka. Pitanje o neupitnom priznatom pojmu, u: *Politička Misao* (1997.) 4., str. 33-37.
- PAVLIĆ, Richard, Doprinos Drugog vatikanskog sabora čovjeku kao teološkoj temi, u: *Diacovensia* 22 (2014.) 3., str. 319.
- SCHOCKENHOFF, Eberhard, Koliko je nedodirljivo ljudsko dostojanstvo? Veza između ljudskog dostojanstva. Osobe i naravi na području bioetike, u: *Bogolovska Smotra* 77 (2017.) 1., str. 8.
- TADIĆ, Ivan, Antropološki vid enciklike Ivana Pavla II., tekst prema: Ivan Koprek (ur.), *Defensor hominis*, FTI, Zagreb, 2003., str. 51.-54.
- TOMAŠEVIĆ, Luka, Crkva se zauzima za cjelovito promaknuće čovjeka, u: *Bogoslovska Smotra* 65 (1995.) 3-4., str. 458-459, 461.
- TOMAŠEVIĆ, Luka, Ontološko i funkcionalističko shvaćanje osobe: bioetička rasprava, u: *Crkva u Svijetu* 46 (2011.) 2., str. 144, 150, 158, 161-166.
- TOMAŠEVIĆ, Luka, Teološki pogled na dostojanstvo ljudske osobe, u: *Kačić*, Split, 2010., str. 1166.
- VELČIĆ, Bruna, Čovjek – slika Božja i njegova moralna odgovornost, u: *Bogoslovska Smotra* 82 (2012.) 3., str. 545.
- VUKASOVIĆ, Ante, Dostojanstvo ljudskog života, u: *Obnovljeni Život* 51 (1996.) 6., str. 695.
- ZSIFKOVITS, Valentin, Dostojanstvo čovjeka i ljudska prava, u: *Bogolovska smotra* 59 (1989.) 3-4., str. 306.